

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2025, 27: 507-543

Hâl Cümlesinde Râbıt Olarak Vâv-ı Hâliye: Nahiv ve Belâgat Açısından Bir İnceleme

Hüseyin ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Assistant Professor, Marmara University Faculty of Theology

Department of Arabic Language and Rhetoric

İstanbul / Türkiye

huseyin.arslan@marmara.edu.tr

orcid.org/0000-0001-6863-0138

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Ekim / October 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Kasım / November 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2025

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 27 Sayfa /Page: 507-543

Atıf / Cite as: Arslan, Hüseyin. "Hâl Cümlesinde Râbıt Olarak Vâv-ı Hâliye: Nahiv ve Belâgat Açısından Bir İnceleme [The Wâw al-Ĥâliyya as a Connector (Râbiṭa) In the Ĥāl Sentence: An Analysis From the Perspective of Syntax And Rhetoric]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 27 (December 2025): 507-543.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1804459>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Wâw al-Ḥâliyya as a Connector (Râbiṭa) In the Ḥâl Sentence: An Analysis From the Perspective of Syntax And Rhetoric

Abstract

In Arabic, the *ḥâl* (circumstantial qualifier) which is one of the non-essential elements of a sentence, may appear in the form of a sentence or a pseudo-sentence, just as it appears in the form of a single noun (*mufrad*). Because it has an independent existence, when it is a case, the sentence requires a conjunction called a *râbiṭ* (*Conjunction*) or '*ā'id* in grammar to connect it to the main sentence. This *râbiṭ* is represented by a pronoun in some elements that can appear in sentence form, such as news and adjectives. Therefore, the pronoun is the main *râbiṭ*. For this reason, a pronoun can also appear as a *râbiṭ* to connect the sentence-like *ḥâl* to the main sentence. However, in a *ḥâl* sentence, the *râbiṭ* may appear either as a pronoun, or as a *wâw* - with or without a pronoun. This *wâw* is called *wâw al-ḥâliyya* (*circumstantial wâw*). Grammar books examine in great detail the necessity of this *wâw*, called *wâw al-ḥâliyya*, which connects the clause to the main clause, in which forms of the clause it must appear, in which types of sentences it cannot appear, and the sentence forms in which both situations are possible. However, although grammarians provide such detail regarding the presence or absence of this *wâw*, they have not touched much on the reasons for it, nor have they addressed the meaning of the *wâw* at all, contenting themselves with referring to it as the *wâw al-ḥâliyya*, *wâw al-ibtidâ'* (*initiator wâw*) or *wâw al-isti'nâf* (*resumptive wâw*). On the other hand, scholars of rhetoric have not remained indifferent to this *wâw*; they have also generally addressed it in connection with topics related to *faṣl* - *waṣl* (separation-connection). Unlike grammarians, they have discussed in detail the reasons for the presence or absence of *wâw* in sentences, but they have not reached a consensus on these reasons. In addition, while using clear expressions regarding the meaning of this *wâw*, they also addressed the difference in meaning between sentences with *wâw* and sentences without *wâw*. While there are independent studies in both Turkish and Arabic on the topic of *râbiṭ* in Arabic grammar, no specific research has been identified on the connective function of the *wâw*. For this reason, this study refers to classical grammar and rhetoric sources, beginning with Sibawayh, and its structure and content have been organized according to the sequence of these sources. In this context, in addition to addressing the disagreements regarding the meaning of the *wâw al-ḥâliyya* and the meaning it adds to the clause, the disagreements regarding the reasons for the presence of this *wâw* and the clauses in which the

wāw appears or does not appear based on these reasons have been examined in detail.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Grammar, Relative Clause, Conjunction, Wāw al-Hāliyya.

Hâl Cümlesinde Râbıt Olarak Vâv-ı Hâliye: Nahiv ve Belâgat Açısından Bir İnceleme

Öz

Arapçada cümlelerin zorunlu olmayan öğelerinden biri olan *hâl*, müfred formunda geldiği gibi cümle ya da şibih cümle formunda da gelmektedir. Müstakil bir varlığı olması sebebiyle cümle, hâl olduğunda onu temel cümleye bağlamak için nahiv ilminde râbıt veya âid adı verilen bir bağlaca ihtiyaç duymaktadır. Bu râbıt, cümle formunda gelebilen haber ve sıfat gibi bazı öğelerde zamirle karşılanmaktadır. Dolayısıyla asıl olan râbıtın zamir olmasıdır. Bu sebeple cümle olan hâli de temel cümleye bağlamak için râbıt olarak zamir gelebilir. Ancak hâl cümlesinde râbıt zamir olabileceği gibi zamirle birlikte ya da tek başına vâv da olabilir. Bu vâva vâv-ı hâliye adı verilir. Hâl cümlesini temel cümleye bağlamak için gelen ve vâv-ı hâliye adı verilen bu vâvın cümle olan hâlin hangi formlarında bulunmasının gerekliliği hangi tür cümlelerde bulunamayacağı ve her iki durumun mümkün olduğu cümle formları nahiv kitaplarında çok fazla ayrıntıya yer verilerek incelenmiştir. Fakat nahiv alimleri bu vâvın gelip gelmemesi konusunda bu kadar ayrıntı vermelerine rağmen sebeplerine çok fazla temas etmemişler ayrıca vâvın anlamına da nerdeyse hiç değinmemişler, buna vâv-ı hâliyeye ek olarak ibtida vâvı ya da isti'nafe vâvı demekle yetinmişlerdir. Öte yandan belâgat âlimleri de bu vâva kayıtsız kalmamışlar onlar da genellikle fasıl vasıl konuları ile bağlantılı olarak buna yer vermişlerdir. Onlar nahiv alimlerinden farklı olarak cümle olan hâlde vâvın bulunması ya da bulunmamasının illetlerini ayrıntılı olarak ele almışlar, fakat bu illetler konusunda fikir birliğine varamamışlardır. Ayrıca onlar bu vâvın anlamı konusunda net ifadeler kullanmalarının yanında vâvlı olan hâl cümleleri ile vâvsız olan hâl cümlelerinin anlam farkına da yer vermişlerdir. Arap dilinde genel olarak râbıt konusunda Türkçe ve Arapça müstakil çalışmalar bulunmakla birlikte özel olarak vâvın râbıtlığı konusunda bir araştırma tespit edilememiştir. Bu sebeple çalışmamızda Sîbeveyhi'den başlayarak klasik nahiv eserleri ve belâgat kaynaklarına müracaat edilmiş gerek araştırmanın sistemi gerekse muhtevası bu kaynakların sıralamasına riayet edilerek oluşturulmuştur. Bu bağlamda vâv-ı hâliyenin manası ve hâl cümlesine kattığı anlam konusundaki

ihtilaflara yer verilmesine ek olarak bu vâvın bulunmasının gerekçeleri hususundaki ihtilaflar ve bu gerekçelere binâen vâvın gelip gelmediği hâl cümleleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgati, Nahiv, Hâl Cümlesi, Râbıt, Vâv-ı Hâliye.

Giriş

Arap dilinde cümlelerin zorunlu öğeleri mûsned ve mûsnedün ileyle sınırlıyken cümlede kayd, fazla ya da müteallikât-ı fiil denilen diğer öğeler de yer almaktadır. Cümlelerin zorunlu olmayan öğelerinden biri de hâldir. Hâl: (مَا يُبَيِّنُ هَيْئَةَ الْفَاعِلِ أَوِ الْمَفْعُولِ بِهِ لَفْظاً أَوْ مَعْنًى) “Lafzan veya manen fail veya mefulü bih olan bir öğeyi açıklayan niteliktir.”¹ diye tarif edilir.

Arap dilinde cümlelerin diğer öğelerinde olduğu gibi hâlde de esas olan müfred kalıbında gelmesi yani cümle veya şibih cümle olmamasıdır. Çünkü cümlede esas olan müstakil olmaktır ve bu nedenle bir cümle başka bir cümlelerin öğesi olması beklenmez. Ancak haber ve sıfat gibi cümlelerin bazı öğeleri gibi hâl de cümle ya da şibih cümle formunda gelebilir. Cümlelerin müstakil bir hüviyete sahip olması onun hâl olarak başka bir cümlelerin öğesi olması durumunda temel cümleye bağlanmasını gerektirmektedir. Bu sebeple bir başka cümlelerin öğesi konumunda bulunan cümlelerin temel cümle ile bağlantısını kurmak amacıyla nahiv ilminde bir bağlacın varlığı zorunlu tutulmuştur. Râbıt ya da âid adı verilen bu bağlaç haber ya da sıfat olan cümlede zamir olarak karşımıza çıkar. Hâl cümlesinde ise zamir, vâv ya da her ikisi birlikte râbıt olabilir. Burada çözümü aranacak olan soru, haber ve sıfat gibi öğelerin cümle olması durumunda râbıt zamirle sınırlıyken hâlde vâv neden râbıt olarak karşımıza çıkmaktadır? Ayrıca bu vâv ibtidâ, atıf v.b. harflerden hangisine karşılık gelmektedir? Hâl cümlesinde bu vâvın gelmesinin zorunlu olduğu durumlar ve asla gelemeyeceği durumlar nelerdir ayrıca bunların kriterleri var mıdır? Bu çalışmada nahiv ve belâgat alimlerinin cümle olan hâlde bulunan ve vâv-ı hâliye adı verilen vâv’a ait değerlendirmelerine yer verilecektir. Bu bağlamda nahiv ve belâgat kitaplarında yer alan bu vâvın hangi cümlelerde zamirle birlikte bulunup hangilerinde tek başına

¹ Cemâlüddîn İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye*, (Pakistan: Mektebetü’l-Büşrâ, 1432/2011), 69.

bulunduğu ve hangi durumlarda hiç bulunamayacağı bilgileri irdelenecek ayrıca vâvın bulunmasının gerekçeleri ve manaya etkisi araştırma konusu yapılacaktır.

Arapça’da cümleler asıl itibarıyla bağımsız oldukları için başka bir cümlelerin ögesi konumunda olmamaları esastır.² Ancak temel cümleye bağlayan bir râbıtın bulunması durumunda cümleler haber, sıfat hâl vb. bazı konumlarda gelebilir. Ancak hâlin cümle olarak gelmesinin bazı şartları olup bunlar şöyle sıralanabilir:

a) Hâl olan cümle haber cümlesi olmalı yani inşâ içeren bir cümle olmamalıdır.³

b) İstikbale delâlet eden bir edatla başlamamalıdır.

c) Üç yoldan biri ile (zamir, vâv, her ikisi birlikte) temel cümleye bağlanmalıdır.

Hâlin cümle olmasının üçüncü şartından anlaşılacağı üzere hâl olan cümlede zamire ek olarak vâvın da râbıtlığı söz konusudur. Oysa haber ve sıfat cümlelerinde râbıt olarak vâv gelmemekte râbıt vazifesini zamir görmektedir.⁴ O hâlde cümle olarak gelebilen haber, sıfat ve sılada âid/râbıt olarak vâv bulunmayıp hâlde vâvın gelmesinin sebebi nedir? Nahiv alimlerinin konuya bakışı şu şekilde özetlenebilir. Hâl, cümlede “fazla” olup cümlelerin ana unsurlarından olmadığı için onun temel cümleyle bağlantısını kurmak için haber ve sıfata nazaran daha fazla

² İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufasssal*, (Bayrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 2/26; Esterabâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, thk. Hasan b. Muhammed b. İbrahim el-Hıfzî, (Suud: Vezâratü’t-Ta’lîmî’l-Âlî, Câmiatü’l-imam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, 1993), 1/673.

³ Hâl olan cümlelerin haberî olmasının gerekçeleri için bk. Esterabâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, 1/673.

⁴ İbn Hişâm *Muğni’l-lebîb* adlı eserinde cümle olan haberde râbıtın onbir şeyden biri olabileceğini söyler. Bk. İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb an kütübi’l-e’ârîb*, thk. Mâzin Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah, (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1985), 2/551-556. Ancak o, *Katru’n-nedâ* adlı eserinde bunları dört tane olarak zikreder. Bunların ilki zamir olup zamir râbıtların aslıdır. İkincisi ism-i işâret, üçüncüsü mübtedanın lafzının haber cümlesinde tekrarlanması dördüncüsü de “نِعْمَ الرَّجُلَ زَيْدٌ” gibi medih ve zem cümlelerinde umûmîliktir. O ayrıca haber cümlesinin mana bakımından mübtedanın aynısı olması durumunda râbıta ihtiyaç olmadığını söyleyip buna örnek olarak “قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ” âyetini ve “أَفْضَلُ مَا قُلْتُهُ” Ben ve benden önceki peygamberlerin söylediği en faziletli söz ‘قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ’ sözüdür.” anlamındaki hadisi delil olarak getirmektedir. Bk. İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 115-116.

bağlaca ihtiyacı vardır. Bu sebeple asıl itibarıyla bağımsız olan cümlelerin başına cem ifade eden vâv getirilerek en baştan temel cümleye bağlı olduğuna işaret edilmek istenmiştir. Haber ve sıla cümleleri böyle değildir. Çünkü haber cümlesi kelâmı tamamlamak için, sıla cümlesi de kelâmın bir parçasını tamamlamak maksadıyla getirilir. Sıfat ise tâbi olduğu kelimenin irabını aldığı için lafız bakımından, ondaki bir manayı ifade ettiği için de mana bakımından tabi olduğu kelimenin tamamlayıcısı sayılır. Bu sebeple her üçünde râbit olarak zamirle iktifâ edilmiş olup vâva ihtiyaç duyulmamıştır.⁵

1. Hâl Cümlesinde Râbit Vazifesi Gören Vâvın Anlamı Konusundaki Görüşler

Nahiv alimleri hâl cümlesinin başında yer alan vâvı, bu cümleyi temel cümleye bağlayan râbit olarak ele almışlar ve buna “vâvı hâliye”⁶ adını vermişlerdir. Ancak bu vâva hâliye denmesinin hakikat mi yoksa mecaz mı olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Mâlik (öl. 672/1274) ve İbn Hişâm (öl. 761/1360) bu vâva “vâvü’l-hâl” ve “vâvü’l-ibtidâ” adını vermektedirler.⁷ Bu ifadeleriyle onlar bu vâva vâv-ı hâliye adı verilse de aslının ibtida için olduğuna işaret etmektedirler. Çünkü bu vâv çoğunlukla isim cümlesinin başına gelmekte ve kendisinden sonra gelen mübteda olmak üzere merfu olmaktadır. Başında vâvı hâliye bulunan cümlelerde hemzenin kesresiyle “^{هـ}” şeklinde okunması⁸ da bu vâvın aslının ibtidâ olduğunu destekleyen bir durumdur. Zemaşşerî (öl. 538/1144), *el-Mufasssal* adlı eserinde vâva dair herhangi bir isimden söz etmezken *el-Keşşâf* adlı tefsirinde “vâvü’l-hâl aslında atf vâvı olup vasıl için istiâre edilmiştir”⁹ demektedir. Zemaşşerî bu vâvın gerçekte atf vâvı olduğunu mecâzî olarak “vasıl” için -hâl cümlesini temel cümleye bağlamak- kullanıldığını ifade etmektedir. Aslında bu vâvın aslının atf

⁵ Esterabâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, 1/673.

⁶ Ebü’l-Bekâ el-Ukberî, *el-Lübâb fî ‘ileli’l-binâ’i ve’l-i’râb*, thk. Abdullah en-Nebhân, (Dimaşk: Dâru’l-Kütüb, 1995), 1/418.

⁷ İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, thk. Muhammed Bedavî el-Mahzûmî – Muhammed Ali en-Neccâr, (Kahire: Dâru’t-Turâs, ts.), İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, 2/364; İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, 1/398.

⁸ Birgivî Mehmed Efendi, *İzhâru’l-esrâr*, (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 1430/2009), 51.

⁹ Cârullah ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidit-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1987), 2/87.

için olduğunu Zemahşerî'den önce Ferrâ (öl. 207/822)¹⁰ ve İbnü'l-Enbârî de (öl. 328/940) dile getirmişlerdir. Onlar “فَجَاءَهَا بُيُوتُهَا فَتَوَلَّى وَأُوتِيَتْ” (Gece yatarlarken, yahut gündüz uyurlarken, azabımız onlara geliverdi.)¹¹ âyetinin tefsirinde “وَأُوتِيَتْ” ifadesinde “وُ”den sonra gizli bir vâv olduğunu atıf bildiren iki harfin art arda gelmemesi için vâvın düşürüldüğünü söylemektedirler.¹² Belâgat âlimleri de eserlerinde vâv-ı hâliye konusunu fasıl-vasıl konuları ile birlikte ele alarak bu vâvın atıf vâvı ile olan yakınlığına işaret etmişlerdir. Onlar işaretle yetinmeyip “bu vâvı her ne kadar vâvı hâliye diye isimlendirsek de aslı atıf vâvıdır”¹³ diyerek vâvın hakiki manasını ortaya koymuşlardır. Burada, Zemahşerî başta olmak üzere bu vâv ile atıf harfi olan vâv arasında bağ kuran belâgat alimlerinin bunun atıf vâvı olduğunu iddia etmeyip sadece aslının atıf için olduğunu söylediklerine dikkat edilmelidir. Ebû Hayyân el-Endelûsî (öl. 745/1344) vâvı hâliye için bunun ne kendisi ne de aslı atıf vâvıdır, atıf vâvından tamamen farklı bir vâv olup kasem bildiren vâv ve diğer vâv türleri gibi farklı bir vâv çeşidi olup hâl vâvıdır diyerek Zemahşerî'ye itiraz etmekte¹⁴ ve bunun atıf vâvı olarak kabul edilmesi durumunda ortaya çıkacak olan mahzurlara işaret etmektedir.¹⁵ Süyûtî (öl. 911/1505) Beyzâvî tefsirinin hâşiyesinde Ebû Hayyân'ın Zemahşerî'ye yaptığı itirazları çürüten görüşlere uzun uzun yer verip¹⁶ kendisi herhangi bir görüş belirtmezken *Hemu'l-hevâmi'* adlı eserinde Ebû Hayyan gibi düşündüğünü ortaya koymakta ve bu vâvın ne kendisinin ne de aslının

¹⁰ Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ', *Meâni'l-Kur'ân*, thk., Ahmed Yusuf en-Necâtî-Muhammed Ali en-Neccâr- Abdülfettah İsmail eş-Şelebî, (Mısır: Dâru'l-Misriyye, ts.), 1/372

¹¹ el-A'râf 7/4.

¹² Celâlüddîn es-Süyûtî, *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr*, nşr. Câmiatü Ümmü'l-Kurâ (Suud: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 2005), 3/410.

¹³ Ebû Yakup es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 383; Hatîp el-Kazvînî, *el-Îzâh fî Ullûmi'l-Belâğa*, thk. İbrahim Şemsüddin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 130.

¹⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîl*'de Zemahşerî'den direk alıntılar yaparak ona itiraz ederken *et-Tezyîl ve't-tekmîl fî şerhi kitâbi't-Teshîl* adlı eserinde isim vermeden bazı müteahhir alimler diyerek eleştirilerini yöneltmiştir. Bk. Ebû Hayyân el-Endelûsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fî şerhi kitâbi't-Teshîl*, thk. Hasan Hindâvî, (Riyâd: Dâru'l-Künûz İşbiliya, 1997-2024), 9/169.

¹⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîl*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000), 5/12.

¹⁶ Süyûtî, *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr*, 3/410-411.

atıf için olmadığını ifade etmektedir.¹⁷ Ancak Bahâeddîn es-Sübî (öl. 773/1372), her iki tarafın görüşlerini ele aldıktan sonra Ebû Hayyan'ın Zemahşerî'yi onun söylemediği bir şey üzerinden eleştirdiğini, çünkü Zemahşerî'nin buna atıf vâvı demediğini sadece aslının atıf için olduğunu söylediğini dile getirerek Zemahşerî ve onun gibi düşünenleri savunmakta ve bu vâvın aslının atıf için olduğunu desteklemektedir.¹⁸

Vâv-ı hâliyenin hakikati konusunda ortaya konan bu görüşleri değerlendirdiğimizde üç farklı görüş ortaya çıkmaktadır:

a) Meânî harflerinden olan vâv türlerinden biri de vâv-ı hâliye. Dolayısıyla hâl cümlesinin başındaki vâv, hakiki manasında kullanılmıştır. Bu görüş Ebu Hayyân ve bu konuda ona tabi olan Celâleddîn es- Süyûtî'ye aittir.

b) Hâl cümlesinin başında yer alan vâv ibtida vâvı olup vâv-ı hâliye diye de adlandırılır. Sîbeveyh,¹⁹ Müberred,²⁰ İbn Mâlik ve İbn Hişam bu görüştedir. Kanaatimizce bunlara göre vâv gerçek anlamı olan ibtida anlamındadır. Ancak bulunduğu konum itibarıyla vâv-ı hâliye diye adlandırılmakta dolayısıyla hakiki anlamında kullanılmış olmaktadır.²¹

c) Bu vâvın aslı atıf vâvı olup hâl cümlesini temel cümleye bağladığı için vasıl/râbit anlamında mecaz olarak kullanılmıştır. Bu görüş; Ferrâ, İbnü'l-Enbârî, ve Abdülkâhir el-Cürcânî başta olmak üzere Zemahşerî, Sekkâkî, Kazvînî ve Sübî gibi belâgat alimlerinin görüşüdür.

Bu farklı değerlendirmelerin görüş sahiplerinin ağırlıklı olarak nahiv ya da belâgat alanındaki yetkinliklerine göre şekillendiği söylenebilir. Çünkü belâgat alimlerinin tamamı bu vâvın aslının atıf için

¹⁷ Süyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'î'l-cevâmi'*, thk. Abdülhamid Hindâvî, (Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.), 2/326.

¹⁸ Bahâüddîn es-Subkî, *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, nşr. Abdulhamid Hindâvî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003), 1/548-549.

¹⁹ Ebû Bişr Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 1/90.

²⁰ Ebu'l-Abbâs el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik Udayme, (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1994), 4/125.

²¹ Ebû Hayyân İbn Mâlik'in "bu vava vâvı hâliye de denir" ifadesini "başına geldiği öğeye nisbetle vâvı hâliye denmiştir" şeklinde açıkladıktan sonra vâvı hâliyenin ibtida vâvından daha umumi olduğunu çünkü ibtida için olmayan cümlelerin başına da gelebildiğini söyleyerek birinin umûmî diğerinin hususi olduğuna vurgu yapmaktadır. Bk. Ebû Hayyan, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi kitâbi't-Teshîl*, 9/168.

olduğunu söylerken ağırlıklı olarak nahiv alanında eser veren alimler vâvın ibtida ya da vâv-ı hâliye olarak hakiki anlamında kullanıldığını söylemektedirler.

Vâv-ı hâliyenin konumu ve işlevi aslının atıf vâvı olmasını destekler niteliktedir. Çünkü cümle olması bakımından müstakil bir kimliği olan hâl cümlesi hâl olduğu için de temel cümleyle bağlantısını gösterecek bir bağlaca ihtiyaç duymaktadır. Atıf vâvının da bir taraftan matuf ile matufun aleyh arasında mugâyeret gerektirirken diğer yandan ikisini birbirine bağlayacak olması aralarında bir câmi'in varlığını gerektirmektedir. Bu ise vâv-ı hâliyenin atıf vâvına benzerliğini ortaya koymaktadır.

2. Nahiv Âlimlerine Göre Cümle Olan Hâlde Vâvın Râbıt Olarak Gelmesi

Nahiv âlimlerine göre hâl cümlesinde vâvın râbıt olarak bulunup bulunmaması ana hatlarıyla üç başlık altında toplanabilir:

a) Ferrâ, Zemahşerî ve İbnü'l-Hâcib'e göre isim cümlesi olan hâlde, zamirle birlikte ya da tek başına vâvın bulunması zorunludur. Ancak nahiv alimlerinin çoğunluğuna göre isim cümlesi olarak gelen hâlde çoğunlukla vâv bulunsu da vâvsız geldiği yerler de vardır.

b) Hâl fiil cümlesi olarak gelip fiilin müsbet fiili muzârî olması durumunda vâv bulunamaz.²²

c) Hâlin bu iki cümle formu dışında bir cümle olarak gelmesi durumunda vâvın bulunması ve vâvsız olması mümkündür.

Nahiv alimleri hâl olan cümlede vâvın gelip gelmemesini genel olarak bu üç grupta toplamakla birlikte bu vâvın gelmesinin kriterleri hakkında bir usulden söz etmemişlerdir. Bu sebeple de meselenin ayrıntıları konusunda çok fazla ihtilafa düşmüşlerdir. Onların bu hususta semâ'ı ve istimali önceledikleri söylenebilir. Çünkü nahiv kitaplarında hâl cümlesindeki râbıt meselesi anlatılırken, "burada râbıtın sadece vâv olması zamirle birlikte olmasına göre daha çoktur veya sadece zamir olması daha çoktur" gibi ifadelere sıkça rastlanmaktadır.²³ Onlar genel

²² Yukarıda zikredilenler cümlelerin isim ve fiil cümlesi şeklindeki taksimine göre vâvın bulunup bulunmamasına dair hükümlerdir. Bu bilgiler dışında vâvın gelebileceği hâl türleri de vardır. Bunlar için bk. İbn Hişam, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, nşr. Yusuf eş-Şeyh el-Bikâî, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/358-363.

²³ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/359 vd.; Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/674 vd.

kriterler belirlememiş olsalar da söylediklerinin satır aralarından bazı kriterler çıkarmak mümkündür. Bu bağlamda onlara göre cümle olan hâlde, vâvın bulunması için iki temel kriterden söz edilebilir. Bunlardan birincisi cümle olan hâlin anlam bakımından müfred hâl ile benzeşmesi diğeri de fiil cümlesi olması hâlinde fiilin zaman olarak hâl manasını içermesidir. Birinci kriterin gerekçesi hâlde asıl olan müfred olmaktadır. Dolayısıyla cümle olan hâl müfred hâle ne kadar çok benzerse râbit olarak vâva ihtiyacı azalacaktır. Aksine bu benzerlik azaldıkça râbit olarak vâva ihtiyacı artacaktır. Haber ve sıfat cümlelerinde bu bağlantı sadece zamirle sağlanabiliyorsa da hâlin sahibi ile ilişkisi sıfat ve haberin ait olduklarıyla ilişkisine nazaran zayıftır. Dolayısıyla hâl zamire ek olarak başka bağlaca ihtiyaç duyduğu için başına vâv getirilerek daha ilk baştan cümlelerin bağımsız olmayıp temel cümleye bağlı oluşuna işaret edilmek istenmiştir. Öte yandan hâl olması gereken bir cümlelerin zaman olarak hâle uzak olması zâhiren de olsa bir çelişki görüntüsü verecektir.²⁴ Bu sebeple istikbâl manası ifade eden fiili muzarilerin hâl cümlesi olarak bulunması caiz görülmemiş,²⁵ ayrıca fiili mazinin hâl cümlesi olması durumunda anlamını hâle yaklaştırmak için başında bir “قَدْ” harfinin varlığı zorunlu görülmüş ve bu harfin lafzan bulunmadığı yerlerde takdire varlığı kabul edilmiştir. Bu sebeptir ki isim cümlelerinin hem anlam açısından müfred hâlden uzak olmaları hem de zaman olarak hâl anlamına yakın olmamaları sebebiyle vâvın bulunması zorunlu görülmüştür. Müsbet fiili muzâri olan hâl cümlesinde ise fiili muzâri hem anlam olarak ismi faile benzediği hem de kendisinde hâl manası bulunduğu için başına vâv getirilmemiştir.

Nahiv âlimleri hâl cümlesinde vâvın râbit olarak gelip gelmemesi hususunda çok fazla ayrıntıya yer vermişlerdir. Bu ihtilafların ayrıntıları yukarıda zikredilen kriterler çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

²⁴ Esterabâdî, cümlelerin bir ögesi olan “hâl” ile zaman anlamındaki “hâl” kavramı farklı şeyler olmakla birlikte lafızları aynı olduğu için istikbale delalet eden fiili muzarinin hâl olması durumunda zahiren bir çelişki ortaya çıkacağını söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/678.

²⁵ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/359; Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/678.

2.1. Vâvın Râbıt Olarak Gelmesinin Zorunlu Olduğu Hâl Cümleleri

Hâl isim cümlesi olduğunda zamirle birlikte ya da tek başına vâvın râbıt olarak gelebileceği konusunda ihtilaf yoktur. İsim cümlesinde vâvın tek başına râbıt olması ile zamirle birlikte olması çokluk bakımından birbirine yakındır.²⁶ Ancak vâvın zamirle birlikte bulunması râbıtın daha da güçlü olması anlamına geleceği için daha evlâdır.²⁷ İsim cümlesi olan hâlde vâv bulunmadan sadece zamirin râbıt olması Ferrâ, Zemahşerî ve İbnü'l-Hâcib tarafından kabul görmese de nahivcilerin cumhuruna göre caiz olup bunun Kur'ân-ı Kerim'den ve Arap şiirinden şahidleri bulunmaktadır.²⁸

İsim cümlesi olan hâlde vâvın râbıtlığı meselesi, cümlelerin öğelerinin dizilişi ve cümlede zamirin bulunduğu yere göre ihtilafa konu olmuştur.

a) İsim cümlesinde râbıt olarak sahibü'l-hâle dönen bir zamirin bulunmaması durumunda vâvın gelmesi zorunludur. Aksi hâlde hâl cümlesi onu temel cümleye bağlayan bir bağlaçtan yoksun olacaktır. Bu ise caiz değildir. “لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ” (Vallahi biz böyle güçlü kuvvetli bir topluluk iken, buna rağmen onu kurt yerse, o zaman biz kesinlikle hüsrana uğrayanlardan olmuş oluruz.)²⁹ âyeti buna delildir. Burada “وَنَحْنُ عُصْبَةٌ” cümlesi hâl cümlesi olup onda sahibü'l-hâle dönen bir zamir bulunmadığı için râbıt olarak vâv gelmiştir.

İsim cümlesi olan hâlde râbıt olarak zamir bulunmadığı durumda vâvın gelmesi anlam karışıklığına sebep olacaksa vâv düşürülerek zâhiren râbıt olmayabilir. Sîbeveyh isim cümlesinde sahibü'l-hâle dönen zamirin bilinir olması durumunda hazfedilebileceğini söyleyip buna “مَرَزْتُ بِالْبُرِّ قَفِيرٌ” (ölçeği bir dirhem olan buğdaya rast geldim) cümlesini örnek olarak verir.³⁰ Bu ifadeyle o, isim cümlesi olan hâlde râbıt olan zamirin

²⁶ Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/674.

²⁷ Çünkü isim cümlesi bağımsız olma hususunda güçlü olduğu için başka bir cümleye bağlı olmaması esastır. Bu bağlantıyı göstermek için râbıtın güçlü olmasına ihtiyaç vardır. Bk. Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/674; Abdurrahmân el-Câmî, *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye*, (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2015), 260.

²⁸ İlgili şahidler için bk. İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/364-365.

²⁹ Yûsuf 12/14.

³⁰ Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 1/396-397.

mukadder de olabileceğini bu durumda vâva gerek olmadığına işaret etmektedir.³¹

İsim cümlesi olan hâlde râbıtın sadece vâv olması hâlinde sâhibü'l-hâl dönen bir zamir bulunmaması sebebiyle sâhibü'l-hâl ile hâl arasındaki anlam ilişkisinin bulunmaması nahivcilerin ilgisini çekmiştir. Mesela “جاء زيد والشمس طالعة” cümlesinde hâl olan “والشمس طالعة” cümlesinin sâhibü'l-hâlinin “زيد” olduğu kabul edilir. Hâl, sahibinin heyeti olup onu nitelerken bu cümlede “والشمس طالعة” ifadesi Zeyd’in bir niteliği değildir.³² O hâlde bu tür hâl cümlelerinde hâl ile sâhibi arasındaki anlam ilişkisi nasıl kurulacaktır. Buna çözüm üretme amacına yönelik nahiv kitaplarındaki şu yorumlar dikkat çekicidir.

Sîbeveyh ve Müberrid bu vâvın “ذ” anlamında olduğunu söylemektedirler.³³ Onlara göre bu cümle hâl olsa da zarf anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla “الشمس طالعة” cümlesi “إذ طلعت الشمس” anlamındadır.³⁴ İbn Cinnî (öl. 392/1002) ise bu tür hâllerde mukadder bir zamirin bulunduğunu söylemektedir. Ona göre yukarıdaki cümle “جاء زيد” anlamındadır.³⁵ İbn Cinnî bu tür hâlleri sebab-i hâl olarak görmekte ve sâhibü'l-hâl râci bir zamiri de takdir etmektedir. Ayrıca o, Kisâî’den “hâl zarfa benzediği için mensup olmuştur” cümlesini naklettikten sonra kendisi de hâlin anlam olarak zarfa benzediğine dair

³¹ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/367.

³² Ebû Hayyan el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl, fî şerhi't-Teshîl*, 9/168; Muhammed b. Alî es-Sabbân, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Üşmûnî (Menhecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Hâşiyetü's-Şabbân)*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/282.

³³ İbn Mâlik, Ebû Hayyân, İbn Hişâm ve Süyûtî gibi alimler Sîbeveyh'in vâv-ı hâliye “ذ” ile açıklamasının anlamlarının aynı olduğunu kastetmediğini onun maksadının “ذ” yeni bir cümle başına geldiği gibi bu vâv ile yeni cümle başlandığını vurgulamak istediğini söylemektedirler. Aslında Sîbeveyh'in “bu vâv ibtidâ içindir” sözü de onların bu görüşünü teyid eder mâhiyettir. Ancak Sîbeveyh vâvı “ذ” ile açıkladıktan sonra “burada vâv atıf için değil de zaman (vakit) bildirmek için getirilmiştir” bk. Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 1/90. diyerek vâvın anlam bakımından “ذ” yerinde kullanıldığını beyan etmektedir. Dolayısıyla İbn Mâlik ve onun gibi düşünen nahivcilerin konu hakkındaki düşüncelerini isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim Semarrâî de Sîbeveyh'in kasdının zarfiyet anlamı olduğunu ifade etmiştir. Bk. İbrâhim es-Sâmerrâî, *Meâni'n-nahv*, (Amman: Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 2000), 2/301.

³⁴ Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 1/90; Müberred, *el-Muktadab*, 4/125.

³⁵ İbn Cinnî, *Sirru smâti'l-i'râb*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/288-289; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 2/518.

deliller sunmaktadır.³⁶ Zemahşerî 'râbıtın sadece vâv olduğu hâl türleri için bunlar, zarf hükmünde oldukları için sâhibü'l-hâle giden zamirden soyutlanmışlardır' demektedir.³⁷ Bu yorumların ortak noktası sâhibü'l-hâle dönen zamirin bulunmadığı hâl türlerinin zarf anlamına geldikleri bu sebeple de zamire ihtiyaç duymadıklarıdır. Ancak farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bir yaklaşıma göre "جاء زيدٌ والشَّمْسُ طالِعةٌ" cümlesi "جاء زيدٌ مُوافقاً" anlamındadır.³⁸ Bu da "hâl cümle formunda olsa da müfred hâl konumunda bulunduğu için râbiṭa ihtiyaç duymamıştır" şeklinde yorumlanabilir. Ancak ilgili yorum bu tür hâl cümlelerinin zarf anlamında yorumlanmalarına engel değildir.

b) İsim cümlesi olan hâlde mübtedanın sahibü'l-hâle dönen bir zamir olması durumunda râbiṭ olarak vâvın da bulunması zorunludur.³⁹ Mesela "جاء زيدٌ وَهُوَ ضاحِكٌ" cümlesinde isim cümlesi olan hâlin mübtedası sâhibü'l-hâle dönen zamir olduğu için vâvın gelmesi zorunludur. Dolayısıyla (جاء زيدٌ وَهُوَ ضاحِكٌ) denilemez. Kur'ân-ı Kerimde geçen "خَرَجُوا مِنْ لَا تَقْرَأُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ لَا تَكُونُونَ" (Görmedin mi o kimseleri ki kendileri binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarından çıktılar)⁴⁰ "أَنْتُمْ لَا تَكُونُونَ" (Sarhoşken namaza yaklaşmayın)⁴¹ "وَأَنْتُمْ لَا تَكُونُونَ" (İstemediğiniz halde biz onu size zorla mı kabul ettireceğiz)⁴² âyetleri bunun delilidir.

c) İsim cümlesinin mübtedası sâhibü'l-hâle dönen zamir olmayıp cümlede bir zamir bulunuyorsa zamirin bulunduğu yere göre vâvın gelip gelmemesi farklılık gösterir.⁴³

1. Şâyet zamir isim cümlesinin ilk kelimesinde ise -bunun mübteda ya da haber olması farketmez- hâl vâvsız olabilir. Nitekim "وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ

³⁶ İbn Cinnî, *Sirru smâ'ati'l-i'râb*, 2/289.

³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/501; Zemahşerî, *el-Mufasssal fî smâ'ati'l-i'râb*, (Amman: Dâru Ammâr, 2004), 83.

³⁸ Ebû Hayyan el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl, fî şerhi't-Teshîl*, 9/168; Sabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/282.

³⁹ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-İ'câz*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2004), 202; Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/674.

⁴⁰ el-Bakara 2/243.

⁴¹ en-Nisâ 4/43.

⁴² Hûd 11/28.

⁴³ Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/657-658.

كَذَّبُوا عَلَى اللَّهِ وَجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ (O Kıyamet günü görürsün ki Allaha karşı o yalan söyleyenlerin yüzleri kararmıştır)⁴⁴ âyeti ayrıca Arap kelâmında kullanılan “كَلَّمْتُهُ فُوهُ إِلَى يَوْمٍ” (onunla ağız ağıza/yüzyüze konuştum), “رَجَعَ عَوْدَهُ عَلَى” (geldiği şekilde geri döndü) gibi ifadeler ve Beşşar b. Bürd’ün “خَرَجْتُ مَعَ” (üzerimde gecenin karanlığı olduğu hâlde avcı olan doğan kuşu ile çıktım)⁴⁵ şeklindeki şiiri bunun delilidir.

2. Zamir isim cümlesinde başta ya da sonda yer almayıp ortasında bulunursa zamirle birlikte vâvın gelmesi daha çoktur. Yani bu durumda vâvın bulunmaması çok azdır.⁴⁶

3. Zamir isim cümlesinin son kelimesinde ise bu durumda vâvsız olması zayıftır. Nitekim “نَصَفَ النَّهَارَ الْمَاءُ غَامِرُهُ” (Su kendisini örtmüştü/suya dalmış olarak gündüzü yarıladi)⁴⁷ mısraında hâl olan “الْمَاءُ غَامِرُهُ” (su kendisini örtmüşken) cümlesinin başında bir vâvın düştüğü kabul edilmiştir.

d) İsim cümlesinin haberinin şibih cümle olup takdim etmesi durumunda genellikle vâvsız gelir. Mesela “خَرَجْتُ مَعَ الْبَايِ عَلَى سَوَادٍ” cümlesinde haber mübteda üzerine takdim etmiş olan bir şibih cümle olması sebebiyle başında vâv yoktur. Çünkü bu tür cümlelerde hâlin vâvsız olması vâvlı olmasından daha çoktur.⁴⁸ Ancak Zemahşerî’ye göre isim cümlesinin vâvsız olarak hâl olması şaz olup nadirdir.⁴⁹ Bu sebeple olmalı ki o, şibih cümle olan haberin mübtedaya takdim ettiği yerlerde hâlin cümle olmadığını iddia etmektedir. Mesela o, “لَقِيتُهُ عَلَيْهِ جَبُهُ وَشِي”

⁴⁴ ez-Zümer 39/60.

⁴⁵ Abdurrahman b. Ahmed Abbâsî, *Meâhidü’t-tansîs alâ şevâhidi’t-Telhîs*, thk. Muhammed Muhiddin Abdülhamid, (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, ts.), 1/288.

⁴⁶ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebib*, 2/518; Ebû Abdullah el-Üşmûnî, *Menhecü’s-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhiddin Abdülhamid, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabi, 1955), 2/42.

⁴⁷ İbn Mâlik, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’s-Şâfiye*, nşr. Câmiatü Ümmi’l-Kurâ, (Mekke: Câmiatü Ümmi’l-Kurâ, 1983), 2/760.

⁴⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü’l-İ’câz*, 203.

⁴⁹ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 83. Zemahşerî *el-Mufasssal*’da isim cümlesinin hâl olması durumunda vâvsız gelmesinin şaz ve nâdir olduğunu iddia ediyorsa da *el-Keşşâf*’da (وَاللَّهُ يَخُكُّمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ), (اِقْبَطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوًّا) vb. âyetlerin tefsirinde bu cümlelerin hâl olduğunu söylemektedir. Bu sebeple bazı alimler onun Keşşâf’taki ifadelerinden yola çıkarak bu görüşünden döndüğünü iddia etmektedirler. Bk. Ebû Hayyan el-Endelûsî, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl, fi şerhi’t-Teshîl*, 9/168; Bahâeddîn İbn Akîl, *el-Müsâ’id alâ Teshîli’l-fevâid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât, (Dimaşk-Cidde: Dâru’l-Fikr-Dâru’l-Medenî, 1400-1405), 2/46.

(*üzerinde süsü elbise varken onunla görüştüm*) cümlesinin “لَقَيْتُهُ مُسْتَقَرَّةً عَلَيْهِ جَبَّةٌ وَشِي” manasında olduğu görüşündedir. Ona göre burada zarf-ı müstakar/şibih cümle olan “عليه” ifadesi sâhibü'l-hâl itimad ettiği için amel eder ve “جَبَّةٌ” kelimesini ref' eder. Dolayısıyla “جَبَّةٌ” mübteda olduğu için değil de manayı fiil olan zarfı müstekarrın -ki o “عليه” ifadesidir- mamulü olduğu için merfu olmuş, “عليه” ise mukaddem haber olarak mahâllen merfu olmayıp, hâl olduğu için mahâllen mensuptur. Bu durumda hâl “عليه جَبَّةٌ” cümlesi değil de sadece “عليه” olmaktadır. Dolayısıyla hâl, cümle değil şibih cümledir.⁵⁰ Bu sebeple râbita ihtiyacı yoktur.

2.2. Vâvın Râbit Olarak Gelemeyeceği Hâl Cümleleri

Râbit olarak zamirle yetinilip vâvın râbit olamayacağı hâl cümleleri sayıca fazla olup bunların ortak noktası müfred konumunda olmalarıdır. Bunlar aşağıdaki gibidir.

a) Hâl cümlesinin müsbet fiili muzâri olması durumunda râbit sadece zamir olur vâv râbit olamaz. Çünkü müsbet fiili muzâri lafız, mana ve istimal bakımından ismi faile benzediği için müfred hükmünde sayılır bu itibarla vâva ihtiyaç duyulmaz. Ancak fiili muzarinin başında “قَدْ” bulunması durumunda vâvın gelmesi zorunludur.⁵¹ Çünkü “قَدْ” harfi fiile mahsustur. Fiili muzariye dahil olmasıyla onun isme benzerliği ortadan kalkıp fiil tarafı ağır basmıştır. Öte yandan kendisine istikbal ifade eden bir edatın dahil olduğu fiili muzâri hâl olamaz. Çünkü fiili muzarinin istikbal ifade etmesi zâhiren de olsa hâl olmasıyla çelişmektedir.

O hâlde müsbet fiili muzari:

1. Kendisine istikbâl ifade eden bir edatın bitişmesi durumunda hâl olamaz.⁵² Dolayısıyla başında “سَ”, “سَوْفَ” ya da “لَنْ” bulunan fiili muzâri hâl olamaz.

2. Başında “قَدْ” bulunursa râbit olarak vâvın gelmesi zorunludur. “لَمْ يُؤْذُوْنِي وَقَدْ تَعْلَمُوْنَ اَيُّ رَسُوْلٍ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ” (Benim size Allahın Resulü olduğumu bildiğiniz halde niçin bana ezâ ediyorsunuz?)⁵³ âyeti Kerîmesi bunun delilidir. Zira burada hâl cümlesi olan “وَقَدْ تَعْلَمُوْنَ” vâvlı olarak gelmiştir.

⁵⁰ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 83; İbnü'l-Hâcib, *el-Emâli'n-naḥviyye*, (Amman-Beyrut: Dâru Ammâr-Dâru'l-cil, 1989), 1/401-402.

⁵¹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 2/289.

⁵² İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/27.

⁵³ es-Saf 60/5

3. Bu iki durum dışında müsbet fiili muzâri hâl cümlesi olduğunda râbit olarak vâv gelemmez. Sadece zamir gelir. Araplara ait bazı sözlerde ve şiirlerde müsbet fiili muzâri olarak gelen vâvlı hâl cümleleri bulunmaktadır. Bunlar tevil edilmişlerdir. Mesela Asmâî'nin rivâyeti olan “فَمَنْتَ وَأَصْلُكَ وَجْهَهُ/عَيْنَهُ” (onun yüzünü/gözünü tırmalayarak kalktım) cümlesindeki “وَأَصْلُكَ” cümlesi ile “فَلَمَّا خَشِيتُ أَظْفَارَهُمْ نَجَوْتُ وَأَرْهَنْتُهُمْ مَالِكًا” (onların tırnaklarından yani silahlarından korktuğumda Malik'i onlara rehin bırakarak kurtuldum)⁵⁴ beytindeki “وَأَرْهَنْتُهُمْ” cümlesi hâl olup isim cümlesi ile tevil edilmişlerdir. Buna göre bunların aslı “وَأَنَا أَصْلُكَ”, “وَأَنَا أَرْهَنْتُهُمْ” şeklindedir. Dolayısıyla bunlar aslında isim cümlesi olup mübtedaları hazfedilmiştir.⁵⁵ Abdülkâhir el- Cürçânî, bu tür yerlerde vâvların vâv-ı hâliye olmayıp atıf vâvı olduğunu iddia etmektedir. Ona göre “وَأَصْلُكَ” ve “وَأَرْهَنْتُهُمْ” cümlesinde fiilin sîgası muzâri olsa da anlam hâlin hikayesidir. Dolayısıyla fiil muzâri değil mâzi anlamındadır. Bu sebeple vâv, atıf harfi olup lafzan muzâri olsa da anlam bakımından mâzi olan bir fiili yine mâzi bir fiile atfetmiştir.⁵⁶ Nitekim “وَأَرْهَنْتُهُمْ” cümlesi mâzi sîgasıyla “وَأَرْهَنْتُهُمْ” şeklinde de rivâyet edilmiştir.⁵⁷

b) Cümle olan hâlin, hâli müekkide olması durumunda râbit olarak vâv gelemmez. Çünkü hâli müekkide sâhibü'l-hâli tekid eder dolayısıyla sâhibiyle aralarında ittihad söz konusudur. Mesela “هُوَ الْحَقُّ لَا شَكَّ فِيهِ” cümlesinde “لَا شَكَّ فِيهِ” ifadesi hâl olmakla birlikte “هُوَ الْحَقُّ” cümlesi ile aynı şeyi ifade etmekte dolayısıyla onu tekid etmektedir. Bu sebeple araya vâvın girmesi doğru olmaz.⁵⁸

⁵⁴ Abbâsî, Abdurrahman b. Ahmed, *Meâhidü't-tansîs alâ şevâhidi't-Telhîs*, 1/285; Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü'l-ceyyid*, (İstanbul: Dersâadet, ts.), 201-202.

⁵⁵ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/367;

⁵⁶ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 207.

⁵⁷ Bk. Muhammed İbrahim Şâdî, *Şerhu Delâilü'l-i'câz*, (Kahire: Dâru'l-Yakîn li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2013), 290. Cürçânî, bu tür cümlelerin başındaki vâvın vâvı hâliye değil de atıf vâvı olduğunu dolayısıyla bu cümlelerin hâl olmadığını savunmaktadır. Bu görüşüne delil olarak; buralarda vâvın yerine fâ harfinin getirilebileceğini oysa vâvı hâliyenin yerine fâ harfinin gelemeyeceğini belirtir. Bk. Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 207.

⁵⁸ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/361; İbn Hişâm *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 2/289.

c) Hâl cümlesinin atıf harfinden sonra gelmesi durumunda başında râbıt olarak vâv bulunamaz.⁵⁹ Bunun örneği ve delili “فَجَاءَهَا بِأُسْنًا بَيَاتًا أَوْ هُمْ” (Gece yatarlarken, yahut gündüz uyurlarken, azabımız onlara geliverdi)⁶⁰ âyetidir. Çünkü bu durumda suret bakımından bile olsa atıf için olan iki harf bir araya gelmiş olur.⁶¹

d) Hâl cümlesi “إِلَّا” dan sonra gelen fiili mâzi cümlesi olursa başında vâv bulunamaz. Çünkü “إِلَّا” dan sonra müfred hükmünde olan müstesnâ gelmektedir.⁶² Müfred olan hâlin başında ise vâv bulunamaz.

e) Hâl cümlesi kendisinden sonra “أَوْ” bulunan mâzi cümlesi olursa başında vâv bulunamaz. Sîbeveyh, “لَا ضَرْبَهُ دَهَبٌ أَوْ مَكَّةَ” (*gitse de kalsa da kesinlikle onu döveceğim*) denildiğinde sanki “ذَاهِبًا أَوْ مَكَّةً” denilmiş olur”⁶³ diyerek kendisinden sonra “أَوْ” bulunan “دَهَبٌ” cümlesinin hâl olduğuna işaret etmekte ve bu cümlelerin “إِنَّ دَهَبٌ أَوْ مَكَّةَ” anlamına geldiğini söyleyerek bir anlamda şart manası içerdiğine vurgu yapmaktadır.⁶⁴ Sîbeveyh’in işaretinden anlaşılacağı üzere buradaki hâl cümlesi şart manası içerdiği için başında vâv bulunamaz. Çünkü şart cümlesinin başında vâv bulunamayacağı gibi şart manası içeren cümlede de vâv bulunamaz.⁶⁵

f) Hâl cümlesi “مَا” veya “لَا” ile menfi olan fiili muzâri ise başında vâv bulunamaz.⁶⁶ Bunun gerekçesi zikri geçen iki nefiy edatının başında

⁵⁹ İbn Hişâm *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 2/289; Üşmûnî, *Menhecü's-sâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 1/257.

⁶⁰ el-A'râf 7/4.

⁶¹ Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, 2/279.

⁶² Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, 2/280.

⁶³ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, 3/185.

⁶⁴ Esterabâdî, bu tür cümlelerin hâl değil de şart cümlesi olduğunu iddia etmekte ve “şayet hâl cümlesi olsaydı hâl olan diğer mâzi cümlelerinde olduğu gibi başında “فَدَ” veya vâv olan bir örnek iştirirdi” demektedir. Bk. Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/681. Nâzırû'l-Ceyş, bu cümlelerin şart manası içerdiğine itiraz etmektedir. Ona göre burada gerçekleşmesi şartın gerçekleşmesine bağlı olan bir şart cevap ilişkisi yoktur. Çünkü bu cümle, “لَا ضَرْبَهُ عَلَى كُلِّ حَالٍ” demektir. Bk. Muhammed b. Yusuf Nâzırû'l-Ceyş, *Temhîdü'l-kavâid bi şerhi Teshîli'l-fevâid*, thk. Ali Muhammed fâhir v.d. (Kahire: Dâru's-Selâm, 1428), 5/2329.

⁶⁵ Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, 2/280.

⁶⁶ İbn Mâlik ve İbn Hişâm başta olmak üzere diğer *Elfiye* şârihleri “مَا” ve “لَا” ile menfi olan fiili muzarinin hâl olması durumunda başına vav gelemeceğini aksi örneklerin

bulunduğu fiili muzârî kendisine “غیر” kelimesinin muzaf olduğu ismi fail -fiilin meçhul olması durumunda ism-i mef’ûl – ile tevil edilir. Dolayısıyla müfred hükmünde olduğu için başına vâv gelemmez.⁶⁷ Sabbân, “م” ve “لَا” ile menfî olan fiili muzarinin de “م” ve “لَا” ile menfî olan muzârî gibi kendisine “غیر” kelimesinin dahil olduğu ism-i fâil veya ism-i mef’ûl ile tevil edilebileceğini oysa bunlarda vâvın bulunmasının mümkün olduğu öne sürülerek bu gerekçeye itiraz edildiğini ancak bu itiraza şöyle cevap verileceğini belirtmiştir. “م” ve “لَا” fiili muzariye dahil olduğunda onu mana bakımından mâzî yapmaktadır. Fiili mazinin hâl olması durumunda başına vâv gelmektedir.⁶⁸

2.3. Vâvın Râbit Olarak Gelmesi Hususunda İki Vechin Caiz Olduğu Hâl Cümleleri

Cümle olan hâl, müsbet fiili muzârî ve isim cümlesi dışında bir cümle formunda gelirse prensip olarak vâv râbit olabilir. Ancak bu durumda vâv gelmeyip râbit zamirle de sağlanır. Yani râbit olarak vâvın gelmesi de gelmemesi de caizdir. Râbit olarak vâv geldiğinde zamirle birlikte bulunması ya da tek başına bulunması da mümkündür.

İsim cümlesi ve müsbet fiili muzârî dışında hâl olarak gelebilen cümle formları müsbet fiil-i mâzi, menfî fiil-i mâzî ve menfî fiil-i muzârî olmak üzere üç farklı şekilde ortaya çıkabilir. Bunların her birinde vâvın bulunup bulunmaması şu şekildedir:

a) Müsbet Fiil-i Mâzi Olan Hâl Cümlesi

Hâl, fiil cümlesi olup fiili müsbet fiili mâzî ise hâli sâhibü’l-hâle bağlayan râbit; sadece zamir olabileceği gibi sadece vâv ya da zamirle birlikte vâv olabilir. Ancak müsbet fiil-i mâzî olan hâlde cümle olan diğer hâl türlerinden farklı olarak başına “قد” gelmesi zorunlu görülmüştür. Çünkü fiil-i mâzî geçmiş zamanda meydana geldiği için onu hâle

isim cümlesi ile tevil edileceği görüşündedirler. Ancak İbnü’l-Hâcib başta olmak üzere diğer nahivcilere göre bu tür menfî muzarilerde râbit olarak vâvın bulunması ve bulunmaması caizdir. Bk. İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 72; Süyûtî, *Hemu’l-hevâmi*, 2/325.

⁶⁷ Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân*, 2/280. Esterabâdî, “م” ile menfî olan fiili muzariye vav gelemeyeceğini çünkü müsbet fiili muzârî üç zamana ihtimalli iken ondaki hâl manasına binâen vav gelemiyorsa fiili muzarinin başına açıkça hâl bildiren “م” gelmesi durumunda vâvın gelemeyeceği aşîkardır. “لَا” ile menfî olan muzariye vav gelmesi mümkün olmakla birlikte bu tür muzarinin vavsız olması vavlı olmasından daha çoktur. Esterabâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, 1/679.

⁶⁸ Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân*, 2/280.

yaklaştıracak bir edata ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple “قد” harfinin lafzan bulunmadığı yerlerde mukadder olduğu kabul edilir. Bu görüş, Ahfeş dışındaki Basralılar ve Ferrâ’ya ait olup, Ferrâ dışındaki Kûfeliler ve Ahfeş’e göre “قد” harfinin bulunması zorunlu değildir.⁶⁹ İbn Mâlik her iki tarafın delillerine temas edip Küfelilerin görüşünü tercih etmiş buna delil olarak da “قد” bulunmasa da maziden hâl manasının anlaşıldığını ve bu harfin bulunmadığı çok sayıda örnek olduğunu bunların tamamını tevil etmenin tekellûf olduğunu vurgulamıştır.⁷⁰ Bu hususta Ebû Hayyân da İbn Mâlik’le aynı görüşü paylaşmaktadır.⁷¹ Basralılara göre ise hâl cümlesi olan müsbet fiili mazide râbıt ister vâv ister zamir ister hem vâv hem zamir olsun bunlarla birlikte bir “قد” harfinin varlığı zorunludur. Zâhiren “قد” bulunmayan yerlerde ise takdir edilir. Müsbet fiil-i mâzi olan hâl cümlesinde vâv ve “قد” harfinin bulunmasının ayrıntısı şöyledir:

Bu tür hâl cümlelerinde sâhibü’l-hâle aid bir zamir bulunmuyorsa vâvla birlikte “قد” bulunması zorunludur. Zamir yoksa tek başına vâv ya da “قد” râbıt olamaz. Mesela “جَاءَنِي زَيْدٌ وَقَدْ خَرَجَ عَمْرُو” cümlesinde hâl cümlesi olan “وَقَدْ خَرَجَ عَمْرُو” yerine “قَدْ خَرَجَ عَمْرُو” ya da “وُ خَرَجَ عَمْرُو” denilemez.⁷² Şayet müsbet fiili mâzi olan hâl cümlesinde sâhibine dönen bir zamir varsa zamire ek olarak vâv ya da “قد” veya her ikisi birlikte bulunabilir. Bu durumda “قد” ile vâvın birlikte bulunması sadece birinin bulunmasından daha çoktur. Şayet zamire ek olarak bunlardan sadece biri bulunacaksa “قد” harfinin tek başına bulunması vâvın tek başına bulunmasına göre daha çoktur.⁷³ Zamire ek olarak “قد” ile vâvın birlikte ya da ayrı ayrı bulunmasını istimalinin çokluğuna göre örnekler üzerinden şöyle sıralayabiliriz. En çok kullanılan “جاءني زيد وقد خرج أبوه” sonra “جاءني زَيْدٌ قَدْ خَرَجَ أبوه” sonra da “جاءني زَيْدٌ وَ خَرَجَ أبوه” cümlesidir.⁷⁴

⁶⁹ Esterabâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, 1/681; Üşmûni, *Menhecü’s-sâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 1/259.

⁷⁰ İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, 2/373.

⁷¹ Ebû Hayyân, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl fî şerhi’t-Teshîl*, 9/189.

⁷² Esterabâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, 1/681.

⁷³ Esterabâdî zamirin yanında “قد” ya da vavdan sadece birinin bulunması hususunda bu görüşün tam aksini iddia etmektedir. Ona göre “جاءني زيد وقد خرج أبوه” cümlesi “جاءني زيد و خرج أبوه” cümlesine göre daha çok kullanılmaktadır. Bk. Esterabâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, 1/681.

⁷⁴ Galâyîni, *Câmiu’d-dürûsi’l-‘Arabiyye*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1993), 3/109-110. Yukarıdaki sırlama *Câmiu’d-dürûsi’l-‘Arabiyye* adlı esere ait olup, İbn Mâlik, Esterabâdî ve Üşmûni, bundan farklı sıralamalar yapmışlardır. Bk. İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, 2/373; Esterabâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, 1/681; Üşmûni, *Menhecü’s-sâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 1/259.

Nahiv alimleri müsbet fiili mâzi hâl olduğunda başında “قد” bulunmasını uzun uzadıya tartışmakla birlikte râbit olarak vâvın bulunmasının gerekçesine neredeyse hiç değinmemişlerdir. İbn Yaîş, fiili mâzi hâl olduğunda başına “قد” gelmesi sebebiyle cümlelerin ilk cüzünün fiil olmadığını dolayısıyla isim cümlesine yaklaştığını vurgulayarak vâvın gelmesinin gerekçesini izah etmeye çalışmaktadır.⁷⁵ Oysa burada “قد” fiile mahsus bir harf olduğu için başında “قد” bulunan fiil cümlesinin cümle tarafının ağır bastığı bu sebeple onun sahibü'l-hâl ile bağlantısını güçlendirecek bir bağlaç eklenerek cümlelerin müstakilliğinin ilk baştan ortadan kaldırıldığı şeklinde bir gerekçe daha doğru olur kanaatindeyiz. Nitekim müsbet fiili muzariye hiçbir şekilde vâv gelemediği hâlde başında “قد” bulunması durumunda vâvın râbit olarak gelmesi zorunlu idi.

b) Menfi Fiil-i Mâzi Olan Hâl Cümlesi

Hâl olumsuz fiili maziden oluşan bir cümle olursa râbit olarak başında vâv bulunması caizdir. Çünkü fiil-i mâzi olması sebebiyle ism-i fail ile tevîl edilmesi mümkün olmadığı gibi başında nefiy edatı bulunması sebebiyle cümlelerin ilk cüzü fiil olmadığı için isim cümlesine benzemektedir.⁷⁶ Bu yüzden sahibi ile bağını güçlendirecek artı râbita ihtiyaç duyacaktır ki bu da vâvla sağlanacaktır. Ancak olumsuz fiili mâzi hâl olduğunda başında “قد” bulunamaz.

Hâl cümlesi menfi fiili mâzi olduğunda onu sahibine bağlayan bir zamir yoksa râbit olarak vâvın bulunması zorunludur. “جَاءَنِي زَيْدٌ وَمَا طَلَعَتْ” örneğinde olduğu gibi. Şayet cümlede sâhibü'l-hâl ait bir zamir varsa râbit olarak vâvın bulunması ile bulunmaması eşittir. “جَاءَنِي زَيْدٌ وَمَا رَكِبَ” “جَاءَنِي زَيْدٌ مَا رَكِبَ غُلَامُهُ” şeklinde de kurulabilir.

Burada şu hususa işaret etmekte yarar vardır. Nakıs fiillerden olan “لَيْسَ” ile başlayan cümle de olumsuz fiili mâzi cümlesi olmakla birlikte hâl olması durumunda başına râbit olarak vâvın gelmesi farklılık gösterir. Çünkü bu tür cümleler fiil cümlesi formunda olmakla birlikte isim cümlesi hükmündedirler. Dolayısıyla hâl olduklarında tek başına ya da zamirle

⁷⁵ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/30.

⁷⁶ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/30.

birlikte vâvın bulunması sadece zamirin bulunmasına göre daha fazladır.⁷⁷

c) Menfi Fiili Muzâri Olan Hâl Cümlesi

Hâl cümlesinin menfi fiili muzâri olması durumunda nefiy harfine göre vâvın râbıt olarak gelip gelmemesi farklılık gösterir. Nefiy harfinin “لَنْ” olması durumunda fiili muzâri hâl olamaz. Çünkü “لَنْ” fiili muzariyi istikbale tahsis etmektedir. Bu ise zahiren de olsa hâl olması ile çelişmektedir. Nefiy harfinin “مَا” veya “لَا” olması durumunda fiili muzâri hâl olabilir ancak râbıt sadece zamir olur, vâv olamaz.⁷⁸

Hâl cümlesi olan fiili muzarinin “مَا” ile menfi olması durumunda râbıt olarak vâvın gelmesi caiz olduğu gibi râbıtın sadece zamir olması da mümkündür. Ancak bu durumda râbıt olarak zamir bulunmuyorsa vâvın bulunması zorunludur. Mesela “جَاءَنِي زَيْدٌ وَلَمْ يَرْكَبْ عَمْرُو” denilir, “مَا يَرْكَبْ عَمْرُو” denilemez. Fakat “جَاءَنِي زَيْدٌ وَلَمْ يَرْكَبْ غُلَامُهُ” gibi “مَا يَرْكَبْ غُلَامُهُ” de denilebilir. Fiili muzarinin “لَمَّا” ile menfi olması durumunda “مَا” deki kural geçerli ise de İbn Mâlik istimalde vâvsız bir kullanıma rastlamadığını belirtmektedir.⁷⁹ Dolayısıyla “لَمَّا” ile menfi olan muzaride kural olarak vâvın bulunması ya da bulunmaması caiz olmakla birlikte uygulama açısından vâvın gelmesi zorunludur.

3. Belâgat Alimlerine Göre Cümle Olan Hâlde Vâvın Râbıt Olarak Gelmesi

Belâgat kitaplarında hâl cümlesinde vâvın râbıt olarak bulunması üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve bunun gerekçeleri hakkında farklı teoriler ortaya konmuştur. Belâgat alimlerinin bu vâvla ilgili düşünceleri nahiv alimlerinden farklıdır. Çünkü belâgat alimleri bu vâvın aslının atıf için olup, hâl için istiâre edildiği görüşündedirler.⁸⁰ Bu sebeple belâgat

⁷⁷ Esterabâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/677.

⁷⁸ Nahiv alimlerinin bir kısmı bu iki edattan biri ile menfi olan muzarinin hâl olması durumunda vavlı ya da vavsız olabileceğini savunurken diğer bir kısmı “مَا” ile menfi olan muzaride vav gelemeyeceğini ancak “لَا” ile menfi olanın vavlı olabileceği gibi vavsız da olabileceğini savunmaktadırlar. Bk. Bu makale, dipnot 62.

⁷⁹ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/373.

⁸⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/87; Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 383; Kazvînî, *el-Îzâh*, 130; Sübkî, *'Arûsü'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, 1/548-549; Süyûtî, *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr*, 3/410.

kitaplarında bu konu fasıl-vasıl konusu ile birlikte ele alınmıştır.⁸¹ Abdülkâhir el-Cürcânî, bu konuyu fasıl vasıl bahsinden hemen önce “hâl ile ilgili belâgatla çokça ilişkili olan farklı konular” başlığı ile vermiş,⁸² Sekkâkî ise “buraya kadar fasıl vasıl özetlediğimize göre buna cümle olan hâl konusunu eklemek uygun olacaktır, çünkü o, bazen vâvlı bazen de vâvsız gelmektedir.”⁸³ diyerek fasıl ve vasıl konusuna eklemiş Kazvînî de fasıl ve vasıl konusunun ardından “bu konuyla ilişkili olanlardan biri de cümle olan hâl-i müntakiledir, çünkü o vâvsız gelebildiği gibi vâvlı olarak da gelmektedir.” sözleriyle fasıl vasılın ardından bu konuya temas etmiştir.⁸⁴ Belâgat alimleri vâv-ı hâliye konusunu kitaplarında yaklaşık olarak aynı bölümde işlemelerine rağmen bu vâvın gelmesinin gerekçeleri konusunda farklı bakış açılarına sahiptir. Belâgat kitaplarında konu hakkında üç farklı bakış açısı tespit edilmiştir. Bunlar Abdülkâhir el-Cürcânî, Sekkâkî ve Kazvînî’ye aittir. Burada sırasıyla bu görüşler ele alınacaktır.

3.1. Abdülkâhir el-Cürcânî’nin Vâv-ı Hâliye Konusundaki Görüşleri

Belagat ilminin kurucu felsefesinin ilk mümessili olan Abdülkâhir Cürcânî, *Delâilü’l-i’câz* adlı eserinde konuyu nazm teorisi çerçevesinde sözdizim açısından cümleyi oluşturan öğelerin anlam bakımından birbirleri ile bağlantısını irdeleme bağlamında ayrıntılı olarak ele almaktadır.⁸⁵ Cürcânî, cümle olan hâlin vâvlı ya da vâvsız oluşunu genel olarak cümlelerin isim cümlesi ya da fiili müsbet muzârî olan fiil cümlesi olması üzerinden açıklamıştır. O, isim cümlesi olan hâlin vâvsız gelen örneklerinden yola çıkarak “bu tür cümlelerde çoğunlukla vâv bulunur”⁸⁶

⁸¹ Vasıl; cümleleri atıf harflerinden vav ile birbirine bağlamak, fasıl ise bu bağlantıyı terk etmek diye tarif edilir. Bk. Kazvînî, *Telhîsu’l-Miftâh*, (Pakistan: Mektebetü’l-Büşrâ, 2010), 59; Kazvînî, *el-Îzâh*, 118.

⁸² Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü’l-i’câz*, 202.

⁸³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, 383.

⁸⁴ Kazvînî, *el-Îzâh*, 130.

⁸⁵ Hâl ve vâv-ı hâliye hakkında Cürcânî’nin meânî’n-nahv konusundaki görüşlerinin değerlendirmesi hakkında bir araştırma için bk. Mahmud Şahbâzî-Seyyid Ebû’l-Fadl Secâdi-Ahmed Ümid Ali, “Dirâsetü’l-hâl ve vâvuhâ min müntalakı meânî’n-nahv li’l-Cürcânî”, *Buhûs fi’l-lügati’l-‘Arabîyye*, 15/29 (2023): 159-174.

⁸⁶ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü’l-i’câz*, 202.

dese de ona göre isim cümlesinde asıl olup kıyasa uygun olan vâvsız olarak hâl olamamasıdır. Vâvsız olarak hâl olan isim cümleleri bir tür tevil ve benzetme yoluyla asıl olanın dışında kullanılmış olan hâl örnekleridir.⁸⁷ Ayrıca o, isim cümlesinin vâvsız olarak hâl olamayacağına bu tür örneklerin azlığını delil olarak getirir ve bir adım ileri giderek bu tür örneklerde müsbet fiili mazide “قَد” takdir edildiği gibi başında vâv bulunmayan isim cümlelerinde vâvın mukadder olabileceğini söyler:⁸⁸

a) Cürcânî’ye göre hâl, isim cümlesi olduğunda vâvın bulunması zorunludur. O, vâvsız olarak hâl olan isim cümlelerini aşağıdaki yollardan biri ile tevil eder:

1. İsim cümlesinin haberi zarf (şibih cümle) olup mübtedası üzerine takdim edilmişse çoğunlukla vâvsız gelir.⁸⁹ “خَرَجْتُ مَعَ الْبَازِي عَلَيَّ سَوَادٌ” (Avcı olan doğan kuşu ile birlikte üzerimde (gecenin) karanlığı olduğu halde çıktım) cümlesinde “عَلَيَّ سَوَادٌ” vâvsız olarak gelmiş olup buna uygun bir örnektir. Ancak ona göre burada “سَوَادٌ” kelimesi mübteda olarak değil de şibih cümle olan “عَلَيَّ” kelimesi tarafından ref’ edilmiş ve “عَلَيَّ” ifadesi de şibih cümle olarak hâl olmuştur. Dolayısıyla bu tür yerlerde hâl isim cümlesi değil cümlelerin bir parçası olan zarftır. Bu tür bir cümlede zarf takdim edilmeden “وَالسَّوَادُ عَلَيَّ” şeklindeki bir kullanımda vâvın gelmesinin gerekliliği bu düşüncüyü desteklemektedir. Ona göre burada zarf olan “عَلَيَّ” ifadesinin başında fiil değil de ism-i failin takdir edilmesi uygun olur. Böylece hâl müfred olarak tevil edilmiş olur.⁹⁰

2. Cürcânî’ye göre müfred bir hâlden sonra isim cümlesinin ikinci hâl olarak gelmesi durumunda vâvsız gelmesi güzel olur. “وَاللَّهُ يُقَيِّمُ لَنَا سَالِمًا” (Sen sapasağlam ve elbisen yani sen tazim ve övgüye layık olduğun halde Allah seni bize bağışlasın) beytinde “بُرْدَاكَ تَبْجِيلٌ وَتَعْظِيمٌ” cümlesi müfred hâl olan “سَالِمًا” kelimesinden sonra geldiği için vâvsız gelmiştir.⁹¹

⁸⁷ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 218.

⁸⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 219.

⁸⁹ Cürcânî bu hususta Arap kalamından ve Arap şiirinden örnekler verdikten sonra “bunların tamamı hâl konumunda olup gördüğün üzere vâvsızdırlar. Vâvın glemesi uygun da değildir” demektedir. Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 203.

⁹⁰ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 220.

⁹¹ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 211-212.

3. Cürçânî'ye göre hâl olan isim cümlesinde yukarıda zikri geçen ikisi dışında da vâvsız gelenler vardır.⁹² Bunlar az olup müfredle tevil edilirler. Mesela “كَلَّمْتُهُ فَمَوْ إِلَى يَ” (onunla ağız ağıza konuştum) cümlesi “كَلَّمْتُهُ” (onunla yüzyüze konuştum) tevilinde, “رَجَعَ عَوْدُهُ عَلَى بَدْوٍ” (geldiği şekilde geri döndü) cümlesi “رَجَعَ ذَاهِبًا فِي طَرِيقِهِ الَّذِي جَاءَ فِيهِ” (geldiği yoldan giderek döndü) tevilindedir.⁹³

b) Cürçânî, müsbet fiili muzâri olan hâl cümlesinin vâvsız olması gerektiğini vurgulayıp aksi görüntüde olan örneklerin hâl olarak değerlendirilemeyeceğini iddia etmektedir.⁹⁴ O, İbn Hümâm es-Selûlî'nin “فَلَمَّا حَشِيْتُ أَظَافِيرَهُمْ نَجَوْتُ وَأَرْهَنْتُهُمْ مَالِيكَ” (onların tırnaklarından yani silahlarından korktuğumda Mâlik'i onlara rehin bırakarak kurtuldum)⁹⁵ beytindeki “وَأَرْهَنْتُهُمْ” cümlesi ile el-Asmâî'nin rivâyeti olan “فُتِمْتُ وَأَصْلُكَ وَجْهَهُ/عَيْنَهُ” (onun yüzünü/gözünü tırmalayarak kaktım) cümlesinde “وَأَصْلُكَ” ifadesindeki vâvı atıf harfi olarak değerlendirmiş ve bu iki cümledeki fiili muzarilerin hâlin hikayesi olduğunu dolayısıyla fiil-i mâzi üzerine atfedilebileceklerini iddia etmiştir. Ona göre isim cümlesi ve müsbet fiili muzâri olan fiil cümlesi dışında⁹⁶ cümle olan hâllerin vâvlı gelmesi mümkün olduğu gibi bunların vâvsız olarak gelmeleri de mümkündür.⁹⁷

c) Cürçânî, isim cümlesi ve müsbet fiili muzâri olan fiil cümlesinin dışındaki hâl cümlelerinin vâvlı olabileceği gibi vâvsız da olabileceği görüşündedir.

Cürçânî, hâl cümlelerinin bir kısmının vâvlı bir kısmının vâvsız diğer bir kısmının ise hem vâvlı hem de vâvsız gelebiliyor olmasının tesadüfe bağlanamayacağını ve bunun gerekçelerinin olduğunu ancak bu

⁹² Abdülkâhir el-Cürçânî bu ikisine ek olarak isim cümlesinin başında teşbîh edatı vb. bir edat bulunduğunda da vâvsız olabileceğini zikretmektedir. Ancak Cürçânî bunu “isim cümlesine bir harf dahil olduğundan dolayı vâvsız gelmesi güzel olarak algılanır” şeklinde muğlak bir şekilde ifade ettiği için metinde yer verilmemiştir. Bk. Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 211.

⁹³ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 218.

⁹⁴ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 205-206.

⁹⁵ Abbâsî, Abdurrahman b. Ahmed, *Meâhidü't-tansîs alâ şevâhidi't-Telhîs*, 1/285; Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü'l-ceyyid*, 201-202.

⁹⁶ Cürçânî'ye göre isim cümlesinin başına “نَيسَ” nin gelmesi durumunda da vâvlı olarak gelmesi hem daha fazla hem de daha güzeldir. Bk. Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 210.

⁹⁷ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 207-210.

gerekçelerin kapalılık arz ettiğini çünkü şimdiye kadar bunlara değinilmediğini belirttikten sonra şöyle demektedir: “Ben sana haber hakkında bir usûl/kuraldan bahsedeceğim bunu anladığında bu gerekçeleri bilmenin yolu senin için açılmış olacak.”⁹⁸ Bu ifadeleriyle o, bu gerekçelerin önemli olduğunu ancak kendisinden önce değinilmediği için bilinmediklerini ve bunların bilinmesinin yolunu açacak kişinin kendisi olduğuna işaret etmektedir.

Hâl cümlesinde vâv bulunması ya da bulunmamasının gerekçeleri konusunda Cürċânî’nin görüşü şöyledir: O, hâl cümlesinin vâvlı ya da vâvsız olmasının gerekçesini “hâl”i “haber”e benzeterek açıklar. Ona göre haber ikiye ayrılır. Birincisi, cümlelerin temel öğelerinden olup kendisi olmadan cümlelerin tam bir anlam ifade etmediği haber türü ikincisi ise cümlelerin temel öğelerinden olmayıp cümlede daha önce geçen bir habere eklenen haber türüdür ki bu da hâldir. Burada Cürċânî’nin haber kavramını Türkçe’deki yüklem anlamında kullandığına dikkat edilmelidir. Onun bu söylemi çerçevesinde fiil cümlesinde fiil, faille ilgili bir haber verdiği için haber olmaktadır. Dolayısıyla cümlelerin zorunlu ögesi konumunda olan haberle kastettiği; isim cümlesinde mübtedaya nisbet edilen haber, fiil cümlesinde ise faille nisbet edilen fiildir. Cümlelerin zorunlu ögesi olmayıp daha önce geçen habere eklenen haber ile kastettiği ise hâldir. Onun hâli habere benzetmesinin sebebi, haberle mübtedadaki bir nitelik fiille de faildeki bir nitelik ortaya konulduğu gibi, hâl ile de zü’l-hâl’deki bir nitelik açıklanmaktadır. Mesela “جَاءَنِي زَيْدٌ رَاكِبًا” cümlesinde “جاء” fiili haber, hâl olan “رَاكِبًا” ise cümlelerin zorunlu ögesi olmayıp ona eklenen ikinci haber olmaktadır.

Cürċânî ortaya koyduğu bu teoriyi şöyle açıklamaktadır. Bir cümle vâvsız olarak hâl olduğunda bu cümlelerin temel cümleye doğrudan katıldığı yeni bir cümle kurulmadığı kastedilmiş olur. Mesela “جَاءَنِي زَيْدٌ مُسْرِعًا” Zeyd bana koşarak geldi cümlesi, “جَاءَنِي زَيْدٌ مُسْرِعًا” cümlesi ile aynı anlamda olup bununla “Zeyd bana şu şekilde/şöyle geldi” anlamı kastedilmiştir. Hâl olan cümle vâvlı geldiğinde ise onunla öncesinden bağımsız yeni bir haber verilmek istenmiştir. “جَاءَنِي زَيْدٌ وَهُوَ مُسْرِعٌ” (Zeyd bana geldi o koşuyordu) cümlesinde önce Zeyd’in geldiği haber verilmiş ardından da onun koşuyor olduğu bildirilmiştir. Burada hâl cümlesi ile yeni bir haber verildiği için onu öncesine bağlama ihtiyacı artmıştır. Bu sebeple râbıt

⁹⁸ Abdülkâhir el-Cürċânî, *Delâilü’l-î’câz*, 212.

olarak başına vâv getirilmiştir.⁹⁹ Cürçânî tam burada “niye bazı cümleler temel cümlelerin yüklemine eklenip tek bir cümle yerine konmakta diğerlerinden daha öncelikli oluyor?” şeklinde bir soruyu gündeme getirip şöyle bir argümanla bu soruyu cevaplamaktadır: Buna göre “جَاءَنِي زَيْدٌ وَهُوَ مُسْرِعٌ” ya da “جَاءَنِي زَيْدٌ وَهُوَ مُسْرِعٌ” cümlelerinde “Zeyd’in süratli olduğu” ayrıca vurgulanmak istenmiştir. Çünkü Zeyd’e râci olan “هو” zamirinin zikredilmesiyle sanki Zeyd’in kendisi cümlelerin başında zikredilmiştir. Oysa “جَاءَنِي زَيْدٌ مُسْرِعٌ” cümlesi böyle değildir. Çünkü burada Zeyd’in süratli olduğu gelme fiili ile ilişkilendirilmiştir. Abdülkâhir el-Cürçânî konuyu biraz daha açık hâlde getirmek için “جَاءَنِي زَيْدٌ وَ عَمْرُو يُسْرِعُ أَمَامَهُ” örneğini vermekte ve “جَاءَنِي زَيْدٌ مُسْرِعٌ وَ عَمْرُو أَمَامَهُ” cümlesi ile bunun anlam farkına işaret etmektedir. Bu iki cümlelerin aynı anlamı ifade ettiğini söylememiz durumunda “جَاءَنِي زَيْدٌ وَ عَمْرُو يُسْرِعُ أَمَامَهُ” cümlesinde mübteda olan “و عَمْرُو” kelimesinin boş yere söylenmiş olup bir habere bağlanmadığını söylemiş oluruz diyen Cürçânî’ye göre “و عَمْرُو يُسْرِعُ أَمَامَهُ” ile biten cümlede (Amr’ın Zeyd’in önünde yürümesi) yeni bir cümle başlangıcı olup ayrıca vurgulanmak istenmiştir. “جَاءَنِي زَيْدٌ مُسْرِعٌ وَ عَمْرُو أَمَامَهُ” cümlesinde ise Amr’ın Zeyd’in önünde yürümesi direk olarak gelme fiiline bağlanmıştır.¹⁰⁰

Sonuç olarak Cürçânî, hâl cümlesinin vâvlı ya da vâvsız gelişini tamamen mana açısından ele almaktadır. Ona göre “konuşanın hâl cümlesi ile yeni bir haber verme kastı olmayıp onu doğrudan temel cümleye bağlamak istiyorsa hâl cümlesi vâvsız olarak gelir”, “konuşan, hâl cümlesi ile birinci cümleden bağımsız yeni bir haber vermek istiyorsa onun temel cümle ile bağlantısını göstermek ve bu bağlantıyı güçlendirmek için hâl vâvlı olarak gelir.” Onun bu açıklamaları vâv-ı hâliyenin anlam merkezli ele alınması bağlamında orijinal bir değerlendirme olarak kabul edilebilir.

3.2. Sekkâkî’nin Vâv-ı Hâliye Konusundaki Görüşleri

Miftâhu’l-‘ulûm’un nahivle ilgili kısmında cümle olan hâl hakkında çok özet olarak bilgi verip “bu konu meânî ilminde ayrıntılı olarak ele alınacaktır”¹⁰¹ diyen Sekkâkî, meânî ilminde fasıl ve vasıl konusunun

⁹⁹ Cürçânî, hâl cümlesindeki vâvın, vâvı hâliye diye isimlendirilmesinin iki cümleyi birbirine bağlamasına engel olmadığını belirtmektedir. Bk. Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, 214.

¹⁰⁰ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, 212-217.

¹⁰¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 149.

hemen ardından “cümle olan hâl, bazen vâvlı bazen de vâvsız geldiği için burada ele almak uygun olur”¹⁰² diyerek konunun fasıl ve vasılla bağlantısına işaret etmiştir.

Hâli, mutlak hâl ve hâl-i müekkide olarak ikiye ayıran Sekkâkî, hâl-i müekkidenin temel cümlelerin tekidi mahiyetinde olması sebebiyle başında vâv bulunamayacağını ifade eder. Ona göre bu vâv vâv-ı hâliye diye isimlendirilse de aslı atıf vâvı olduğu için arasına girdiği cümleler anlam bakımından birbirinin aynı olmamalıdır. Nitekim iki cümle arasında tam bir ayrılığın bulunması da vâvın aralarına girmesine engeldir.¹⁰³ Sekkâkî hâli mutlaka dediği diğer hâl türünün cümle olması durumunda başına vâvın gelip gelmemesi hususundaki düşüncesi tamamen orijinal olup kendisinden öncekilerin eserlerinde bu görüşün temeli olabilecek herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Konuyu o şöyle açıklamaktadır.

Asıl olan hâlin başında vâv bulunmamasıdır. Çünkü hâl bir açıdan haber bir açıdan da sıfata benzemektedir. Haber ile mübteda arasına ya da sıfatla mevsufunun arasına vâv girmediği gibi hâl ile sahibinin arasında da vâvın bulunmaması esastır. Ancak cümle olan hâlin bağımsız bir varlığının olması ve temel cümleyle aralarında bir bağ bulunması ama bunun iki cümlelerin aynı anlamda olduğunu gösterecek kadar güçlü olmaması birbirine atfedilen iki cümlede olduğu gibi hâl cümlesini temel cümleye vâv ile bağlamayı gerekli kılmıştır. Hâl-i müekkide temel cümlelerin anlamını tekid için getirildiğinden başına vâv gelemes. Hâl-i mutlakada vâvın ne zaman gelip ne zaman gelmeyeceği hakkında Sekkâkî şu orijinal ilkeyi ortaya koymaktadır. Ancak hemen belirtelim ki bunun tamamen mantıki bir sistem üretmek adına ortaya konmuş olan bir teori olduğu kanaatindeyiz.

Sekkâkî’ye göre hâlin bir gerçek anlamı -Sekkâkî bunun için “asıl” kavramını kullanıyor- bir de kullanım şekli – Sekkâkî bunun için “nehc” kavramını kullanıyor- vardır. Hâlde “asıl” olan sıfatı müşebbehe gibi sâbit olan ve süreklilik bildiren sıfatlardan değil de ism-i fâil, ism-i mef’ûl gibi değişken sıfatlardan olmasıdır. Buna binâen mesela “سَلَّمَ عَلَيَّ قَاعِدًا” denilir, ama “جاء زيدٌ طويلًا” denilemez. Hâlin kullanım şekli ise “nehc”, müsbet olarak

¹⁰² Sekkâkî, *Miftâhu'l'ulûm*, 383.

¹⁰³ Sekkâkî, *Miftâhu'l'ulûm*, 383-384.

gelmesi başında nefiy harfinin bulunmamasıdır.¹⁰⁴ Cümle olan hâlin başına vâvın gelip gelmemesini bu iki ilkeye göre belirleyen Sekkâkî, hâldeki asıla uygun olarak gelmeyen hâl cümlelerinde vâvın gerekli olduğunu asıla uygun gelenlerde ise vâvın gelemeyeceğini savunmaktadır. Ona göre hâldeki asıla uygun olarak gelip kullanım şekline “nehc”; uygun olmayan cümleler ise vâvlı ya da vâvsız olarak gelebilir. Bu değerlendirmenin açılımı şöyledir:¹⁰⁵

a) Hâl olan cümle hem hâldeki asıla hem de hâlin kullanım şekline uygunsa esas olan başına vâvın gelmemesidir. Hâldeki asıla uygunluktan maksat cümlenin fiil cümlesi olmasıdır. Çünkü fiil cümlesi teceddüd yani değişkenlik ifade eder. Öte yandan aşağıda sebebine işaret edileceği üzere fiil cümlesinin fiili, mâzi olmamalı muzâri olmalıdır. Kullanım şekline uygunluktan maksat da olumsuz olmayıp müsbet olmasıdır. Mesela “جَاءَنِي زَيْدٌ يُسْرِغُ” cümlesinde bu kural gereği “يُسْرِغُ” vâvsız olarak gelir. Bu tür cümlelerin vâvlı olarak geldiği neredeyse hiç görülmez.¹⁰⁶

b) Hâl olan cümle hâldeki “asıl”a uygun olmazsa başına vâvın gelmesi zorunludur. İsim cümleleri bu gruba girer. Çünkü hâlde asıl olan değişkenlik ifade eden sıfat olmasıydı oysa isim cümlesi sübut ve devamlılık ifade eder. Dolayısıyla “جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَمَرُو أَمَامَهُ”, “رَأَيْتُ زَيْدًا وَهُوَ قَاعِدٌ”, “كَلَّمْتُهُ فُوهُ إِلَى” gibi hâl cümlesinin başında bulunan vâvın varlığı zorunludur. Sekkâkî’ye göre isim cümlesi olup da başında vâv bulunmayan “رَجَعَ عَوْدُهُ عَلَى بَدْوِهِ”, “جِيءَ” gibi hâl cümleleri ve şiirlerde geçen benzer cümleler¹⁰⁷ nadir kullanımlar olup bunlara itibar edilmez.¹⁰⁸

c) Hâl olan cümle hâldeki asıla uygun gelip yani fiil cümlesi olup hâlin kullanım şekline aykırı olarak gelirse yani cümle olumsuz olursa bu durumda hem vâvlı hem de vâvsız kullanımı caizdir. Ancak hâlde normalde vâvın gelmemesi esas olduğu için vâvsız kullanılması evladır. Bu madde üç farklı cümle formunda karşımıza çıkar:

1. Olumsuz fiil-i muzâri olur. Bu formdaki bir cümle, fiil cümlesi olduğundan dolayı teceddüd yani değişkenlik ifade ettiği için hâldeki

¹⁰⁴ Mesela “جَاءَنِي زَيْدٌ رَاكِبًا” denir ama “جَاءَنِي زَيْدٌ لَا مَاشِيًا” denilemez. Bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l'ulûm*, 383.

¹⁰⁵ Sekkâkî, *Miftâhu'l'ulûm*, 384-386.

¹⁰⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l'ulûm*, 383.

¹⁰⁷ İlgili şiirler için bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l'ulûm*, 384; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/364-366.

¹⁰⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l'ulûm*, 384.

asıla uygundur. Ancak olumsuz olduğu için hâlin kullanım şekline uygun değildir. Bu sebeple vâvsız kullanılması evla olsa da vâvlı olarak da kullanılabilir. Mesela “جَعَلْتُ أَمْشِي مَا أَدْرِي أَيْنَ أَضَعُ رَجُلِي” (Nereye basacağımı bilmeksizin yürümeye başladım) denilebileceği gibi “جَعَلْتُ أَمْشِي مَا أَدْرِي أَيْنَ أَضَعُ رَجُلِي” de denebilir.

2. Olumsuz fiili mâzi olur. Bu formdaki cümle de bir öncekinde olduğu gibi fiil cümlesi olduğundan dolayı değişkenlik ifade ettiği için hâldeki asıla uygundur ancak olumsuz olduğu için hâlin kullanım şekline aykırı olarak gelmiştir. Bu sebeple vâvsız kullanılması evla olsa da vâvlı olarak da kullanılabilir. Mesela “أَخَذْتُ أَجْتَهُدُ مَا كَانَ يُعِينُنِي أَحَدٌ” denilebileceği gibi “أَخَذْتُ أَجْتَهُدُ مَا كَانَ يُعِينُنِي أَحَدٌ” de denebilir.

3. Olumlu fiil-i mâzi olabilir. Olumlu fiil-i mâzi olan hâl cümlesi fiil cümlesi olması sebebiyle hâldeki asıla uygun olarak gelmiştir. Sekkâkî'ye göre hâl olan müsbet fiil-i mâzi cümlesi başında zahiren ya da mukadder olarak onu hâle yaklaştıran bir “قَدْ” bulunması sebebiyle hâlin kullanım şekline de uygundur.¹⁰⁹ Dolayısıyla vâvsız kullanılması evla olsa da vâvlı olarak da kullanılabilir. Mesela “أَتَانِي وَقَدْ جَهَدَهُ السَّيْرُ” denilebileceği gibi “أَتَانِي وَقَدْ جَهَدَهُ السَّيْرُ” de denebilir.

es-Sekkâkî'nin zarf/şibih cümle olan hâlin vâvlı ya da vâvsız gelmesi konusundaki görüşü şöyledir.¹¹⁰ O, “رَأَيْتُهُ عَلَى كَيْفِهِ سَيْفٌ” gibi şibih cümle olarak gördüğü hâl örneklerinin vâvlı ve vâvsız olmak üzere iki şekilde de gelebileceğini çünkü şibih cümlede zarfın müteallakı olarak fiil takdir edilebileceği gibi ism-i fâil ya da ism-i mef'ûl takdirinin de caiz olduğunu belirtmektedir. Ona göre fiil takdirini esas almamız hâlinde şibih cümle olan hâl vâvlı gelir, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl gibi bir isim takdir edildiğinde ise vâvsız gelir. Mesela yukarıdaki cümlede “على” harfi cerrinin müteallakını fiil olarak “حَصَلَ” takdir edersek hâl cümle olacağı için vâvlı olarak “وَعَلَى كَيْفِهِ سَيْفٌ” şeklinde, müteallakı ism-i fâil olarak “حَاصِلٌ” şeklinde takdir edersek vâvsız olarak “عَلَى كَيْفِهِ سَيْفٌ” şeklinde ifade ederiz.

Sekkâkî, başında “ليس” bulunan cümlenin hâl olması durumunda vâvlı ve vâvsız olarak gelebileceğini çünkü “ليس”nin ismi ve haberi ile

¹⁰⁹ Sekkâkî'ye göre müsbet fiili mazinin başına gelen (قد) harfinin onu hâle yaklaştırması sebebiyle geçmiş zamanın bütün cüzlerini kapsamasını nefyetmesinden dolayıdır. Bk. Yüksel Çelik, *es-Seyyid es-Serîf el-Cürânî'nin «el-Misbâh fî Serh el-Mâftâh» Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 368.

¹¹⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l'ulûm*, 386-387.

birlikte olumsuz fiil cümlesi konumunda olduğunu beyan eder. Ancak o, bu tür bir cümlelerin hâl olması durumunda vâvın gelmesinin evlâ olduğu kanaatindedir.¹¹¹

3.3. Kazvînî'nin Vâv-ı Hâliye Konusundaki Görüşleri

Kazvînî hem *Telhîs* hem de *el-Îzâh* adlı eserinde fasıl ve vasıl konusunun ardından "bu konu ile alakalı olanlardan biri de cümle olan hâl-i müntakiledir. Çünkü o, bazen vâvlı geldiği gibi kimi zaman da vâvsız olarak gelir"¹¹² diyerek hâlin cümle olması durumunda başına gelen vâv konusuna temas etmektedir.

Kazvînî, "hâl-i müntakile" ifadesiyle "hâl-i müekkide"den sakınmıştır. Çünkü hâl-i müekkide kendisinden önceki cümlelerin mefhumunu tekidler. Bu sebeple başına vâv gelemes.¹¹³ Kazvînî, hâl-i muntakilenin de aslında vâvsız gelmesi gerektiğini belirtip buna üç tane sebep sayar:¹¹⁴

1. Hâl sıfat, atıf vb. tâbî mamullerden değildir. Dolayısıyla başına vâv gelmez. Çünkü bu vâv "vâv-ı hâliye" diye isimlendirilse de aslı atıf vâvidir.

2. Haberle mübtedâ üzerine bir hüküm verildiği gibi hâl de sahibinin üzerine verilen bir hükmü ifade eder. Aralarındaki tek fark, haberle mübteda üzerine doğrudan hüküm verilirken hâl ile sâhibi üzerine verilen hüküm bir başka hükmün kaydı olmaktadır. Çünkü hâl cümlesi kendi içinde bir hüküm ifade etmekle birlikte temel cümleye bağlıdır.

3. Hâl sâhibü'l-hâlin bir sıfatıdır. Dolayısıyla sıfatla mevsuf arasına vâv girmediği gibi hâl ile sahibi arasında da bu vâvın bulunmaması esastır.

Kazvînî, bu bilgileri verdikten sonra hâl-i müntakilenin cümle olması durumunda bu kuralın dışına çıkılacağını belirtir. Ona göre hâl cümle olduğunda cümle olması bakımından bağımsız bir varlığa sahip olması sebebiyle kendisini sâhibü'l-hâle bağlayacak bir râbita ihtiyaç vardır. Bu râbita zamir olabileceği gibi vâv da olabilir, ancak burada râbitın bulunması hususunda asıl olan zamir olmasıdır. Çünkü hâl, müfred

¹¹¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 387.

¹¹² Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 67; *el-Îzâh*, 130.

¹¹³ Sa'düddîn et-Taftazânî, *el-Mutavvel*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 464.

¹¹⁴ Kazvînî, *el-Îzâh*, 130.

olduğu zaman râbıt olarak zamirle yetinilirken haber ve sıfatta da râbıt olarak sadece zamir bulunmaktadır.

Kazvîni, cümle olan hâlde râbıt olma konusunda asıl olanın zamir olduğunu belirttikten sonra zamirin bulunmaması durumunda cümlelerin ancak vâv ile hâl olabileceğini söyleyip hâl olan müsbet fiil-i muzâri cümlesini bundan istisna eder. Çünkü hâl cümlesi müsbet fiil-i muzâri olması durumunda râbıt vâv olamaz, sadece zamir olur.¹¹⁵ Ona göre zamir ile vâv, râbıt olma hususunda birbiriyle çelişmeyeceği için hâl cümlesinde zamirin yanında vâv da râbıt olabilir. Bu bağlamda Kazvîni müsbet fiili muzâri olan hâl cümlesinde zamire ek olarak vâvın bulunamayacağını, isim cümlesinde zamire ek olarak vâvın gelmesinin evlâ olduğunu bu ikisi dışında kalan hâl cümlelerinde zamirle birlikte vâvın gelmesi ya da gelmemesinin birbirine tercih edilemeyeceğini söylemektedir.

Kazvîni hâl cümlesinde zamire ek olarak vâvın gelmesinin sebebini hâlin müfred formu üzerinden açıklar. Çünkü ona göre hâlde asıl olan hâlin müfred formu olup bunun da iki özelliği bulunmaktadır:

1. Sabit olmayan/değişken bir sıfatın husûlüne/varlığına delalet eder.

2. Zaman bakımından amiline mukârin/bitişiktir.

Kazvîni cümle olan hâlin bu iki özelliği bulundurması hâlinde vâvın bulunmaması gerektiğini, bu özelliklerden hiçbirinin bulunmaması hâlinde vâvın gelmesinin zorunlu olacağını birinin bulunup diğerinin bulunmaması hâlinde ise vâvın gelip gelmemesinin eşit olacağı kanaatindedir.

Bu ilkeler çerçevesinde Kazvîni'ye göre:

a) Müsbet fiili muzâri hâl olduğunda vâvsız gelir. Çünkü müsbet fiil-i muzâri fiil cümlesi olduğu için değişken bir sıfatın husûlünü ifade eder, aynı zamanda muzâri olması sebebiyle hâl manasına delalet ettiği için zaman olarak âmilinin zamanına yakındır. Müsbet fiil-i muzâri müfred hâlde bu yakınlığı sebebiyle müfred hâl muamelesi görmüş ve başına vâv getirilmemiştir. Kazvîni, müsbet fiili muzâri olduğu hâlde vâvlı olarak hâl olduğu düşünülen İbn Hümâm es-Selûlî'nin " فَلَمَّا خَشِيتُ "أَظَافِرَهُمْ نَجَوْتُ وَأَرَاهُهُمْ مَالِكًا" (onların tırnaklarından yani silahlarından korktuğumda

¹¹⁵ Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, 68; Kazvîni, *el-Îzâh*, 130.

Malik'i onlara rehin bırakarak kurtuldum)¹¹⁶ beytindeki “وَأَرْزَهُنَّ” cümlesi ile Asmâî'nin rivâyeti olan “فَمَنْتُ وَأَصْلُكَ وَجْهَهُ/عَيْنَهُ” (onun yüzünü/gözünü tırmalayarak kalktım) cümlesindeki “وَأَصْلُكَ” cümlesi hakkında üç farklı görüşten söz etmiştir. Bir görüşe göre bu cümleler zahiren müsbet fiil-i muzâri formunda olmakla birlikte bir mübteda takdiriyle isim cümlesidirler. Bazıları beyitteki kullanımın şiir zarureti binâen diğerinin de şaz olduğu görüşünü savunmuşlardır. Üçüncü bir görüş olarak da yukarıda zikri geçen Cürçânî'nin görüşüdür ki ona göre başında vâv bulunan bu cümleler hâl olmayıp matufturlar.¹¹⁷

b) İsim cümlesinin hâl olması durumunda Abdülkâhir el-Cürçânî ve Sekkâkî, vâvsız kullanılmasının şaz olduğu görüşünde olmakla birlikte Kazvînî, nahiv alimlerinin görüşüne uyup bu tür bir cümle hâl olduğunda vâvlı olmasının evlâ olduğunu kabul etmekle birlikte vâvsız da gelebileceği görüşünü savunur. Kazvînî isim cümlesinin vâvlı ve vâvsız olarak gelebileceğinin gerekçesini yine müfred hâle benzerliği açısından ele almakta ve isim cümlesinin değişken bir sıfatı değil de sâbit/devamlı bir sıfatı ifade etmesi onun birinci özelliği konusunda müfred hâle benzemediğini ortaya koymakta ancak isim cümlesi zaman bakımından süreklilik ifade ettiği için âmili olan fiilin zamanına kadar devam edeceği için ikinci özellik olan zaman bakımından birliktelikte müfred hâle benzenmektedir. Bu sebeple vâvın gelip gelmemesi caizdir. Kazvînî vâvın gelmesinin evlâ olmasını da şöyle açıklamaktadır. İsim cümlesi yeni bir cümlelerin başladığını yani isti'nâfı diğer cümlelere göre daha belirgin olarak göstermektedir. Bu sebeple onun hâl olması sebebiyle temel cümleye bağlı olduğunu gösterecek râbıtın güçlü olması gerekmektedir. Bu da zamire vâvın eklenmesi yoluyla sağlanır.¹¹⁸

c) Kazvînî'ye göre müsbet fiil-i muzâri ve isim cümlesi dışındaki bir cümle formunda gelen hâlin vâvlı ve vâvsız gelmesi eşittir. Kazvînî bu tür cümleleri de ikiye ayırmaktadır:

1. Olumsuz fiil-i muzâri cümlesi: Bu tür bir hâl cümlesinin hem vâvlı hem de vâvsız gelmesi eşit oranda caizdir. Çünkü sabit olmayan/değişken sıfat bildirmesi konusunda müfred hâl ile aynı olmakla birlikte olumsuz

¹¹⁶ Abbâsî, *Meâhidü't-tansîs alâ şevâhidi't-Telhîs*, 1/285; Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü'l-ceyyid*, 201-202.

¹¹⁷ Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 68-69; Kazvînî, *el-Îzâh*, 130.

¹¹⁸ Kazvînî, *el-Îzâh*, 130.

olduğu için sıfatın husulünü/meyardana gelişini ifade etmez. Dolayısıyla bir açıdan müfred hâl ile ortak başka bir açıdan ona aykırı olması sebebiyle vâvın gelip gelmemesi eşittir.

2. Lafzan ve manen ya da sadece manen fiili mâzi cümlesi:¹¹⁹ Kazvînî'nin bu ifadesi olumlu ve olumsuz fiili mâzi formunda gelen hâl cümlelerini kapsadığı gibi “م” veya “لَا” ile menfi olan fiil-i muzâri cümlelerini de kapsamaktadır. Çünkü bu iki edat fiil-i muzariye dahil olduklarında manasını maziye çevirip olumsuz yapmaktadırlar. Bu tür hâl cümlelerinde vâvın gelip gelmemesinin eşit olmasının sebebini olumlu ve olumsuz fiil-i mazide ayrı ayrı ele almaktadır:

I. Olumlu fiil-i mazi, fiil olması sebebiyle sabit olmayan bir sıfatın husûlünü ifade eder. Bu açıdan müfred hâl ile ortaktır, ancak fiil-i mâzi olması sebebiyle zaman bakımından müfred hâl ile ortak değildir. Bu sebeptendir ki müsbet fiil-i mâzi hâl olduğu zaman onu hâle yaklaştırmak için “ف” harfinin varlığı gerekli görülmüştür. Dolayısıyla bir açıdan müfred hâl ile ortak başka bir açıdan ona aykırı olması sebebiyle vâvın gelip gelmemesi eşittir.

II. Kazvînî, olumsuz fiil-i mâzi olan hâl cümlesinin ilk bakışta her iki açıdan da müfred hâle benzemiyor görüntüsü verdiğini bu sebeple de hâl olması durumunda vâvın zorunlu olması gerektiğini belirtip ancak burada vâvın gelip gelmesinin eşit oranda caiz olduğunu belirtip bunun gerekçesini şöyle ortaya koyar. Olumsuz fiil-i mâzi geçmiş zamanda olduğu için zaman bakımından hâle yakın değil görüntüsü verse de asıl olan olumsuzluğun devamıdır. Onun ortadan kalktığını gösteren bir işaret bulunmadığı sürece devamı söz konusu olduğu için hâlin fiilinin meydana geldiği zamana kadar devam ettiği bu sebeple de zaman bakımından müfred hâle benzeştiği düşünülmelidir. Nitekim “لَا” istiğrak ifade eden bir edat olduğu için onun başında bulunduğu fiiller zaten zaman bakımından hâlin fiiline yakındırlar.

Nahiv âlimleri ile belâgat âlimlerinin vâv-ı hâliye konusundaki yaklaşımlarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Nahiv âlimleri hâli; müfred, cümle ve şibih cümle kısımlarına ayırdıktan sonra hâlin cümle olması durumunda onu sâhibü'l-hâle bağlayan bir râbit gerektiğini bu râbitin aslında zamir olduğunu ancak bazen vâv da olabileceğini beyan etmektedirler. Belâgat âlimleri bu

¹¹⁹ Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 69; Kazvînî, *el-Îzâh*, 130

konuyu fasıl vasıl konusu ile birlikte işlenmektedir. Nahiv âlimleri vâv-ı hâliyeyi cümleye kattığı anlam açısından değil de daha çok hangi tür cümlelerde bulunup hangilerinde bulunmayacağı açısından incelemişler ve bu görüşlerini gerek Kur'ân-ı Kerim'den gerekse Arap kelâmı ve Arap şiirinden bol şahitlerle desteklemişlerdir. Belâgat âlimleri ise hâlde bu vâvın gelmesini anlatmak için hâl ile haber ve sıfat arasında bağlantı kurarak meseleyi ele almışlardır. Onlar vâv-ı hâliyenin cümleye kattığı anlama dikkat çekmişler fakat bu hususta kendi aralarında fikir birliği sağlayamamışlardır.

Sonuç

Arap dilinde haber, sıfat ve hâl gibi bazı öğeler müfred formunda gelebileceği gibi cümle formunda da gelebilir. Bu tür öğeler cümle şeklinde geldiklerinde yan cümle konumunda bulundukları için kendilerini temel cümleye bağlayan bir râbıtı ihtiyaç duymaktadırlar. Asıl olan, bu cümleleri temel cümleye bağlayan râbıtın zamir olmasıdır. Nitekim haber, sıfat ve sıla cümlelerinde asla uygun olarak râbıt zamir olur. Cümle olan hâlde de zamir râbıt olmakla birlikte zamire ek olarak ya da tek başına vâv da râbıt olarak gelmektedir. Vâv-ı hâliye adı verilen bu vâv hem nahiv kitapları hem de belâgata dair eserlerde kendine geniş yer bulmuş ve bu ilim dallarında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Hâl cümlesini temel cümleye bağlama vazifesi gören bu vâva vâv-ı hâliye adı verilmekle birlikte gerçek anlamı nahiv alimleri ile belâgat alimleri arasında ihtilaf konusu olmuştur. Nahiv âlimleri genellikle bu vâvın ibtidâ ya da istinâf için olduğunu savunurken belâgat alimleri aslının atıf vâvı olduğunu ancak hâl için istiâre edildiğini söylemektedirler. Öte yandan bu vâvın hakiki anlamında kullanıldığı çünkü doğrudan hâli sahibine bağlamak için vaz' edildiğini iddia edenler de vardır.

Nahiv kitaplarında vâv-ı hâliye konusu hâlin cümle formunda gelmesi başlığının altında râbıt alt başlığı altında incelenmekte belâgat kaynaklarında ise fasıl vasıl konusu ile birlikte işlenmektedir. Nahiv âlimleri vâv-ı hâliyeyi cümleye kattığı anlam açısından değil de daha çok hangi tür cümlelerde bulunup hangilerinde bulunmayacağı açısından incelemişlerdir. Belâgat âlimleri ise hâlde bu vâvın gelmesini anlatmak için hâl ile haber ve sıfat arasında bağlantı kurarak meseleyi ele almışlardır. Onlar vâv-ı hâliyenin cümleye kattığı anlama da önem vermekle birlikte vâvın gelip gelmemesini tamamen mantikî tutarlılık

açısından ele almışlar fakat bu hususta kendi aralarında fikir birliği sağlayamamışlardır.

Nahve dair eserlerde vâvın gelmesinin zorunlu olduğu ve gelmesinin caiz olmadığı yerler ayrıntılı olarak anlatılırken belâgat kitaplarında bunların temel ilkeleri ile yetinilmiş ayrıntıya girilmemiştir. Hatta bazı belâgat kaynaklarında bu konunun belâgatın muhtevasına dahil olmadığı dile getirilmiştir.

Nahiv ve belâgat kaynaklarında verilen bilgiler ışığında bu vâvın aslının atıf için olup hâli sahibine bağlamak için istiâre edildiği tespiti yerinde olur. Bunun sonucu olarak vâvın bulunmadığı hâl cümleleri müfred hâlde olduğu gibi anlam olarak temel cümleye direk bağlı iken kendisinde vâv bulunduğu hâl cümleleri temel cümleye bağlı olmakla birlikte başındaki vâv sebebiyle kısmen müstakil bir haber vermektedir.

Kaynakça

- Abbâsî, Ebu'l-Feth. *Meâhidu't-Tensîs alâ Şevâhidi't-Telhîs*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Birgivî, Mehmed Efendi. *İzhâru'l-Esrâr*. İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası, 1912.
- Câmî, Nûruddîn Abdurrahman. *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye Şerhu Kâfiyeti İbnü'l-Hâcib*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2015.
- Cürcânî, Ebû Bekir Abdurrahman. *Delâilü'l-İ'câz*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2004.
- Çelik, Yüksel. *es-Seyyid es-Serîf el-Cürcânî'nin «el-Misbâh fî Serh el-Mâftâh» Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. *el-Bahru'l-Muhît*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. *et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitâbi't-Teshîl*. thk. Hasan Hindâvî. Riyad: Dâru'l-Künûz İşbiliyya, 1997.
- Esterâbâdî, Radiyyüddin. *Şerhu'l-Kâfiye*. thk. Hasan b. Muhammed el-Hıfzî. Suud: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suûd, 1993.
- Ferrâ, Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî vd. Mısır: Dâru'l-Mısriyye li't-Telif ve't-Terceme, ts.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1993.
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddin. *el-Müsâid alâ Teshîli'l-Fevâid*. thk. Muhammed Kâmil Berekât. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1980.

- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *Sırru Sınâati'l-İ'râb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Hişâm, Cemâlüddin Abdullah b. Yusuf. *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Yusuf eş-Şeyh el-Bikâî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hişâm, Cemâlüddin Abdullah b. Yusuf. *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb*. thk. Mâzin el-Mubârek – Muhammed Ali Hamdullah. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- İbn Hişâm, Cemâlüddin Abdullah b. Yusuf. *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah. *Şerhu't-Teshîl*. thk. Muhammed Bedavî el-Mahzûmî – Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.
- İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*. nşr. Câmiatü Ümmi'l-Kurâ. Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1983.
- İbn Yaîş, Yahyâ b. Ali. *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Osman b. Ömer. *el-Emâli'n-Nahviyye*. Amman-Beyrut: Dâru Ammâr- Dâru'l-Cîl, 1989.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Osman b. Ömer. *el-Kâfiye fi'n-Nahv*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011.
- Kazvînî, Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman. *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâğâ*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kazvînî, Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahman. *Telhîsu'l-Miftâh*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2010.
- Mahmud Şahbâzî-Seyyid Ebû'l-Fadl Secâdi-Ahmed Ümid Ali. "Dirâsetü'l-hâl ve vâvühâ min müntalakı meânî'n-nahv li'l-Cürcânî". *Buhûs fi'l-lügati'l-'Arabiyye*, 15/29 (2023): 159-174.
- Mehmed Zihni Efendi. *el-Kavlü'l-Ceyyid*. İstanbul: Dersâadet, ts.
- Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdulhâlik Udayme. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1994.
- Nâzîru'l-Ceyş, Muhammed b. Yusuf. *Temhîdü'l-Kavâid bi Şerhi Teshîli'l-Fevâid*. thk. Ali Muhammed Fâhir vd. Kahire: Dâru's-Selâm, 2007.
- Sabbân, Ebu'l-İrfân Muhammed b. Ali. *Hâşiyetü's-Sabbân alâ Şerhi'l-Üşmûnî (Menhecü's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik)*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

- Sekkâkî, Ebu Ya'kûb Yusuf b. Ebi Bekr. *Miftâhu'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- Semerrâî, Fâzıl Sâlih. *Meâni'n-Nahv*. Amman: Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 2000.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988.
- Subkî, Bahâüddin Ahmed b. Ali. *Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. nşr. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.
- Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr fî İ'râbi'l-Kur'ân*. nşr. Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, Külliyyetü'd-Da've ve Usûlü'd-Dîn. Suûd: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 2005.
- Şâdî, Muhammed İbrahim. *Şerhu Delâili'l-İcâz*. Kahire: Dâru'l-Yakîn li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2013.
- Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer. *el-Mutavvel alâ Telhîsi'l-Miftâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn. *el-Lübâb fî 'İleli'l-Binâi ve'l-İ'râb*. thk. Abdullah en-Nebhân. Dimaşk: Dâru'l-Kütüb, 1995.
- Üşmûnî, Ebû Abdullah Cemâluddin Muhammed b. Kâsım. *Menhecü's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1955.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidit-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Mufasssal fî Sınâati'l-İ'râb*. Amman: Dâru Ammâr, 2004.